user id:21761003269406OO

title:Der *vunder-oytser fun de
author:Avida, Yehuda Leib, 1887-
item id:31761063964647
due:3/2/2005,23:59

דֶער וואונדֶער־אוֹצר פוּן דֶער יוּדִישֶׁער שפּראַךְ.

מלאכות

אוּן

בעלי־מלאכות.

פֿאָלקסטימליכע רעדענסאַרטען,

גלײַכווערטלעך און אַנעקדאָטען.

געזאַמעלט און דערקלערט דורך

יהודה עֶלזעֶט.

וואַרשע תר״פ

Druk — B-ci Lewin Epsztein Pawia № 38

I

אלגעמיינע איבערזיכט.

פון אייביג אָן ביי אַלע פעלקער האָבען מענשען דרך־ארץ געהאַט פאַר יענע, וועלכע לעבען רוהיג און גליקליך אין רייכטום און לוקסוס, נישט אַרבייטענדיג און נישט טועגדיג אַהאַנד אין קאַלטען וואַסער, אין פעראַכטעטע און גרינגגעשעצט יענע, וואָס מוזען שווער האָרעווען און פראַצעווען, אום צו פערדינען אויף אַנ׳אָרימער עקזיסטענץ.

ביי׳ם יודישען פאָלק, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס שוין מיט הונדערטער, הונדערטער יאָרען צוריק איז געזאָגט געוואָרען ביי אונז: „גדולה מלאָכה שמכבדת את בעליה״ 1) (אַגרויסע זאַך איז די אַרבייט—זי גיט צו כבוד די, וואָס פערנעהמען זיך מיט איהר), זענען דאָך די בעלי־מלאכות אין קיין גרויסען כבוד און אַכטונג ביים עולם נישט געוועזען.

עס האָט נישט געפועלט דאָס, וואָס די מלאכה האָט ביי יודען געהאַט אַ זעלכע אַפּאָסטאָלען ווי ריב״ל (יצחק בער לעווינזאָהן) און זיינע חברים, די השכלה־קעמפער, וועלכע האָבען כסדר געהאַלטען אין איין טרייבען דאָס פאָלק צו מלאכה און אויסגעוויזען דערביי פון תנ״ך, מדרש און גמרא, ווי נעקרוינט און געהויכט עס איז דער בעל־מלאכה אין דער, וואָס איז נהנה מיגיע כפו, און אַז גרויסע תנאים און אמוראים זענען זעלבסט געוועזען בעלי־מלאכות; די רייד זייערע זענען געוועזען נישט אָנגעלענט, פשוט אַרויסגעוואָרפען, די מלאכה איז געבליבען פעראַכטעט און בשפל המצב.

1) נדרים מ״ט: נישט קוקענדיג אָבער אויף דעם דאָזיגען מאַמר, איז דאָך אין קדושין ע׳. געזאָגט געוואָרען: „כיון שנתמנה אָדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה״. כאַראַקטעריסטיש איז וואָס רש״י פערטייטשט עס בזה הלשון: „שגנאי הוא ושפלות לדור, שכפופים לזה, שאין לו מי שיעשה מלאכתו״.

און נישט קיין וואונדער: וואָס האָבען דא דרשות געקאָנט העלפען, ווען דער בעל־מלאכה איז כל ימיו געווען אַ קבצן. „אַלע שוסטערס געהען באָרוועס" זאָגט דאָס שפּריכוואָרט [1], און אייזיק מאיר דיק דערצעהלט אונז [2]: „כמעט אַלע בעלי־מלאכת זענען גרויסע אביונים, זעלטען דאָס איינער פון זיי איז אומשטאַנד צו לעבען ווי אַמענש, צוואַר מען געפינט צווישען זיי וואוילהאָבענדע, איז עס אָבער צו אונזערען לײדוועזען נישט פון דער מלאכה, ניין, ער איז דערביי אויך אַפּאַקטאָר, אַסרסר, און דאָס גלייבען. איך וועל מיך נישט לאָזען איינוועדען פון קיינעם דארין, דען איך זעהע עס טעגליך מיט מיינע אויגען אין מיינער גרויסען פּאָטער שטאָדט ווילנא, דאָס אַם אָרעמסטען, אַם עלענסט לעבען אונזערע האַנד־ווערקער, וואָס גראַדע זיי לויט רעכט באַדאַרפען זיי לעבען פיל בעסער אַלס מיר אַנדערע, וואָס מיר זענען נאָר נור ווינט־מענשען" [3].

און אייזיק מאיר דיק זאָגט אונז דאָ קיין ליגען נישט. אָט פערצעהלט אונז אויך מענדעלע מוכר ספרים ווי מען האָט געלעבט ביים בעל־מלאכה:

„אַגאַנצע וואָך קומט מען אָב מיט אַ גאָר נישט, שבת פערזעצט מען אַמשכון, האָטש זיך פליישיג מאַכען, האָטשע פערזוכען אַ ביסעל געקעכץ, מיט וואָס פאַר אַשמחה קוקען די קינדערלעך נעבעך אויס אויף דעם פרייטאָג־צו־נאַכט, עפּעס אַ לעק טאָן, עפּעס אַ חאַפּ טאָן" [4]

---

[1] א. בערנשטיין, „יודישע שפריכווערטער".

[2] אין אַ ביכעל „די דינסט מיידעל" געדרוקט אין ווילנא תרכ"ה (שיינט אַז ס'איז פון אייזיק מאיר דיק), ז. 4, ווערט פערטיישט, פאַר וואָס זאָגט מען עפּיס: „פון פּיעל מלאכות קנאַפּ ברכות"? — ווייל מיר זעהען דאָש יעדער שוסטער גייט באָרוועס, יעדער שניידער גייט אָבגעריסען, ביי יעדען גלעזער זיינען די שויבען צו בראָכען, ביי יעדען מולער איז דאָש הויז אָבגעלאָזען, ביי יעדען שלייפער איז אַ טומפּער מעסער, דאַהער איז שוין לייבט צו פאַרשטיין, ווען איינער זאָל זיין אַ שוסטער און דער צו אַ שניידער, אַ גלעזער, אַ מולער, אַ שלייפער וועט ער גיין בודאי באָרוועס נאַקעט וועט האָבען צובראָכענע שויבען, זיין הויז וועט זיין אָפּגעלאָזען און וועט האָבען איין טימפּען מעסער אויך".

[3] „דער בן יחיד" מאת אמ"ד ווילנא תרל"ה ז. 16

אינטערעסאַנט איז דער סיום: זיי קענען נור געבעסערט ווערען נור דורך קלוגע פריידיגטען. עס דאַרף זיי אויפגעווייזען ווערען, דאָס מען קען נישט זיין איין ערליכער יוד, וואו מען האָט נישט איין געהעריגען אונטער קאָמען (אויסקומעניש) אָן טענות און אָן קאָפּ דרייענעס".

זיינע פּראַקטישע עצות זענען: „זיי זאָלען איינפיה־ען צעלאַדניקעס ביי זיך, דאָס הייסט זיי זאָלען האָבען ביי זיך יונגלעך, וואָס זאָלען דינגען ביי זיי אויף אַ געוויסען משך... וואָס נור דאָס אליין בערייכערט דעם בעל מלאָכה... און עס מוז געפּריידיגט ווערען פאַר זיי דאָס די אויסגעדינטע פועלים זאָלען ציהען נאָך רוסלאַנד"...

[4] „מענדלי מוכר ספרים". „ ״—אויסגאַבע, ב, V ז. 42.

דער יודישער בעל־מלאכה „פלעגט האָרעווען, אַרבייטען איבער די בהמות, און עסען האָט ער געגעסען יסורים, חוץ אַ האַר שטיקעל ברויט מיט עפּעס־וואָס דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען, דעם טעם פון פלייש האָט ער שיין לאַנג פערגעסען. ביי אַ שמועס אַמאָל פלעגט ער אַרין שפּאַסען: פלייש — דאָס איז נישט קיין יודישע זאַך. איך, משוגע'נער, האָב מיר מאַקי איינגערעדט אַ שטיקעל לונג־און־לעבער איז טעפּעל" 1).

און אזוי איז דער בעל־מלאכה געווען דערנידריגט אין דער יודישער גאַס, נישט אַלס בעל־מלאכה, נאָר אַלס אָרימאַן, אַלס עקאָנאָמיש־שוואַכער און אינבעהאָלפענער מענש. כל־המיני קהל'ס־פערוואַרנער און בעלי־טובות פלעגען איף איהם רייטען און איהם נישט לאָזען דעם קאָפּ איפּהייבען. מענדעלי־מוכר־ספרים האָט פאַר דעם יודישען בעל־מלאכה אַ סך מיטלייד און מיטגעפיהל. ער נעמט זיך אָן זיין קשיודע אין דער „טאַקסע". בעזונדערס האָט ער פאַר איהם וואַרימע ווערטער אין'ם צוועלפטען פּרק פון „שלמה ר' חיים'ס" אָט וואָס ער שרייבט:

„אייזיק דער שמיד אין הערציל קייעס דער סטאָליאַר, וועלכע האָבען זיך געליעבעט ביים שטענדטילדיגען עולם פאַר בכבוד'יגע בעלי־בתים, זענען דערמיט געווען אַהירוש צווישען די אַלע אַנדערע בעלי־מלאכות דאָרט... ס'איז דאָך באמת מאַקי אַ וואונדער: בעלי־מלאכות — און אַפּנים פון מענשען!... אַזוי ווי יודען ביי די אומות־העולם, אַזוי זענען בעלי־מלאכות געלעגען אין דער ערד טיעף ניין איילען ביי יודען...

„האָבען אַ בעל־מלאכה אין דער משפחה, אַ שניידער, אַ שוסטער, אַ שטיינער, איז געוועזען אַ פלעק, אַ שאַנדע. עס האָט זעהר אָפט געשאַדט צו אַ שדוך...

„קהל האָט געהאַלטען בעלי־מלאכות אין דער מורא... אַ בעל־מלאכה האָט נישט געטאָרט שבת אָנטאָן אַ ווידענע קאַפּאָטע, טראָגען איפּ'ן קאָפּ אַ שטריימעל 2). אין בית־המדרש, אין קלויז איז זיין אָרט

1) מענדלי מוכר ספרים" VI—35. „איינרעדען זיך אַ לונג־און־לעבער" איז אַ בעקאַנט יודיש ווערטעל (און אַנ'אַנדער אָרט וועל איך עס ערקלערען). אָרימע לייט פלעגען שבת זיך מאַכען אַ יום־טוב, עסענדיג אַ שטיקעל לונג־און־לעבער (זעה מענדלי מ"ס V—22). פלייש קויפען האָט מען נישט געקענט בעוויזען...

2) זעה אויך ביי אייזיק מאיר דיק „גמע גנב" (ווילנא תרמ"ז) ז. 17 ווי „דער רייכער קירזנער יאָסעל דער שטרייכער נעהמט זיך אַ לערנער פאַר אַ איידים" „נאָר אויס גאַוה, דאָס ער זאָל קענען בעקומען אין „מזרח", טראָגען אַ שטריימעל" און גיין אין איינע גראַדיטורענע דעליע און מעגען זיין „ששי". דיק דערציהלט אינו דאָרט אויך, דאָס „אין יענע צייטען, וואָס כבוד התורה וואַר זייער גרויס און אונזער

נעווען אויף דער לעצטער באַנק הינטער דער בימה. צו דער תּורה פלעגט מען איהם אייפרופען „החבר“ נישט קיין „מורנו“, און דאָס אויך נאָר אַ „הוספה“.

אויף אסיפות מיט די פיינע-בריות וועגען שטאָדט-זאַכען איז זיין פוס נישט געווען...

„זיינע קינדער פלעגט מען „חאַפּען“, „אָבגעבען“ צו מיליטער-דינסט. אויסלערנען זיך אַ מלאכה האָט מען אָבגעגעבען נאָר יתומים אָרימינקע, פערוואָהרלאָזטע, נישט געלערנט אין קיין חדר, נישט געקאָנט קיין עברי — עם-הארצים 1). יאָהרען לאַנג האָבען זיי אויסגעטראָגען פּאָמוֹניצעס,

---

ווילנא, וואַר קיינעם פראָסטאַק ערלויבט צוא טראָגען אַ שטריימעלע, קיין ווידענבייגענעם דעליע, ניט צו מאַכען אַ מנין פאַר זיך, קיין קצב האָט ניט גדאַווינט אין אַ בעזונדער קלויז פּאָקאַטאָוסקע, קיין שניידער פאָ שניידערישקע, און האָט אַלזאָ גימזוט עולה לתורהזיין איינס פאַר אחרון. איין מאָל האָט זיך אריין געוויזען איין שוסטער אין דער גרויסע שול אָנגיטאָן אין אַ ווידענע דעליע האָט איהם דער פרנס חודש ר' מאיר רפאל'ס גילאָזט איהם אַרויס פירען אויף דעם שול הויף און די משרתים האָבען גיטאַנצט מיט איהם דאָרט איין ברוגז טאַנץ“.

דיק גיט נאָך צו: „ווי אויך עס וואַר איין גרויסע אונטערשיד דאָך וואַר עס אין מאַנכע הינזיכטען פון גרויסע נוצען“.

[1]) צו דער גרינגשעצונג פּנים בעל-מלאָכה ביי יודען האָט פיעל גורם געווען דאָס, וואָס ער איז געווען אַן עם-הארץ. די הויבט-סבה דערצו איז אָבער פאָרט געווען נאָר זיין שלעכטער עקאָנאָמישער מצב. ווען אייזיק מאיר דיק („אלטע ליבע ראָסטעט ניכט“ ווילנא, תרל"ז, ז. 48), ווי מען שלאָגט אָן אַ בכבודי'ן ייד אַ בעל-הבית אַ שדוך מיט אַן אָרענטליכען באַהן-מעכניק, שרייט ער: „ווער איז ער? — איין שמיד, איין שלאָסער, גוט געזאָגט: איין מייסטער, דאָך אָבער איין בלויזער האַנדוויערקער, גייט אָנגעטאָן אין אַ ריטענעם פאַרטוך. דאָס געזינט פּעררינט, און האָט זיבען הונדערט רובעלעס אַ יאָהר געהאַלט“.

פון דעם גאַנצען מאָן מוזמו ענדליך פיהלען, דאָס דער הויפט-מאָטיו פון דעם ווידערווילען זענען די זיבען הונדערט רובעלעס אַ יאָהר געהאַלט...

נישט אין גאַנצען אומגערעכט איז אויך די ערקלערונג פון שמ"ר'ן, וועלכער שרייבט: צו דעם פּראָסטען מאָרט געהערין אַלע אַרבייטער, ווי צום ביי שפּיעל: שניידער, שוסטער, סטאָליער א. ז. וו. מיר קאָנען ניט אבלייקענען דאָס די קלאַסע איז טאַקי זייער אַ פּראָסטע, דען וועלכער מענטש ווערט ביי אונז יודען אַ בעל-מלאכה, אַ יונגעל וואָס האָט קיין פעהיגקייט צום לערנען, אָדער אַ שאַרלאַטאַן; די יודישע עלטערען ווילען דאָך זייערע קינדער נאָר פאַר רבנים מאַכען, דער ערשטער וואונש וואָס מע'גיט די עלטערען בשעת דאָס קינד ווערט געבאָרען איז, ער זאָל זיין אַ למדן, אַ רב, אַ צדיק. נור דאַן אַלס די עלטערען זעהן דאָס זייער קינד קאָן בשום אופן קיין תנא און קיין רב ניט זיין. דען ער האָט אין זיך ווילדע זיטען און אַ גראָבע קאָפּ, דאַן גיבין זיי איהם פאַר איין בעל מלאכה אַב, דאַרום געפינען מיר צווישען די בעלי-מלאָכות זייער האַראַקטערלאָזע מענטשין, ווי צום ביי שפּיעל: מסרים, גנבים. אין די אָרענטליכע בעלי-מלאכות זיינען פּראָסטע ועלטין געפינען מיר

נעהלאָפּען דער בעל־הבית'טע אין בעלי־בתישקייט, געבאַפט פעטש, מכּות־רצח און קלעפּ, ווי האָלץ, און געלערנט די מלאכה מכּות.

„דער בעל מלאכה איז דעריבער געווען אַ פּאַרטאַטש, אַ פערביטער־מער, אומגליקליכער מענש און פאַר צרות ליב געהאַט דעם טרונק".

אָט דאָס איז דאָס שרעקענס־בילד פונ'ם לעבען פונ'ם יודישען בעל־מלאכה, ווי „מענדלי־מוכר־ספרים" האָט דאָס אונז איבערגעגעבען.

און דאָס איז גאָר נישט איבערגעטריבען, דאָס זעלבע געפינען מיר שטריבען־ווייז, שטריבען־ווייז אויך ביי אַנדערע יודישע שרייבער פון יענער צייט אָבער קיינער האָט עס אונז אַזוי גאַנץ, אַזוי לעבעדיג און אַזוי מיט האַרץ און בלוט נישט איבערגעגעבען, ווי מענדלי. מיר וועלען זיך דאָך נאָך אָבשטעלען אויף איינינע פּרטים פון דעם אויבערשטען בילד און ברענגען דערצו נאָך עטליכע ביישפּילען פון אַנדערע ערטער און אַנדערע יודישע שריפטשטעלער, בעזונדערס, ווען זיי גיבען אונז מוסטערן פון דער לעבעדיגער פאָלקס־שפּראַך.

טביה דער מילכיגער זאָגט: „אין אונזער משפחה זענען דאָ מלמדים, חזנים, שמשים, קברות־יודען און גלאַט אַזוי אָרימע־לייט, אָבער נישט, חלילה, קיין שניידערס און נישט קיין שוסטערס" 1).

„דאָדי דער מוכסן, דער עם הארץ, פלעגט זיך שעמען, וואָס ער האָט „אַ שניידער אַ פאלגע" פאַר אַ קרוב" 2).

אויך זלאַטע־בתיה די אלמנה זאָגט: „מען קומט נישט אַרויס. ברוך־השם, נישט פון קיין שניידערס און נישט פון קיין שוסטערס, היינט ווי געשיקט זיך עפּעס, אַז אינזער בת־יחידה זאָל געהן צו דער חופּה נישט מיט קיין זיידען קלייד?" 3) און די מוטער פון מאָטיל דעם־חזנ'ס זאָגט:

„די וועלט וועט נישט דערלאָזען, אַז פּייסי דעם חזנ'ס יונגעל זאָל זיין אַ כּלי־זמר, נישט קיין כּלי־זמר און נישט קיין בעל־מלאָכה. פּייסי דער חזן האָט נישט פאַרדיענט, אַז זיין זוהן זאָל זיין אַ בעל־מלאכה" 4).

„דאָס קליינע מענשעלע" דערצהלט אונז, ווי זיין מוטער, די אלמנה דאָט געלעבט אין דחקות אין נויט און נישט געהאַט פּשוט מיט וואָס אַ טאָג איבערצוקומען, און דאָך, ווען די שכנ'טעס האָבען זי געראַטען און דער שרעקליך־מאויס'דיגער לאַגע אָבצוגעבען דאָס יונגעל צו

וועלכע אַרבייטער וועלכע האָבען אין זיך בילדונג און שיינע זיטען". („דער פרומער מערדער" ז. 80).

1) שלום־עליכם VII ז. 71 פערלאַג „פּראָגרעס"

2) שלום־עליכם ב. XIII — ז. 10

3) שלום־עליכם ב. IX — „יאָסעלע סאָלאָוויי" ז. 191 זעה אויך ש"ע ב. VII — ז. 40: „ער איז", חלילה, נישט פון קיין שניידערס, נישט פון קיין שוסטערס".

4) ש"ע ב. V. ז. 53.

אַ בעל־מלאכה, פלעגט זי פּערוואָרפען מיט'ן קאָפּ און דערבײַ רעדען מיט האַרץ:

— די כפרה בעסער זאָל ער ווערען, איידער אָבצוגעבען איהם צו אַ בעל־מלאכה, צו פערשוואַרצען מיר דאָס פנים און דאָס פנים פון זײַן טאַטען עליו השלום אין קבר... ער, דער טאַטע זײַנער, וועט דאָך דאָרט נישט קענען רוהיג ליגען אין קבר. ס'טײַטש, רב טעביל דעם מלמד'ס זוהן זאָל זײַן אַ בעל־מלאכה, אײַנגעקױפט אין דער חברה פ"ץ"!... [1]

נאָך מעהר: „אַ שניידער מעג זיך מענשלען צוואַנציג יאָהר בכדי, אויספײַנען זיך אויף'ן שענסטען אופן, וועט ער בײַ אונז אין טאַוועפּעֿיקע בלייבען שניידער, נישטאָ גאָר אַזאַ זאַך אויף דער וועלט. וואָס זאָל קאָנען אָבוואַשען בײַ אונז דעם דאָזיגען פלעק" [2]

און וואָס איז דער וואונדער, דאָס אַנדערע האָבען זיך געשעמט מיט אַ בעל מלאכה, ווען אַ טאַטע אַ שניידער, אַז ער שרייט איבער זײַן יונגעל, וואָס „בעגעהרט נישט צו לערנען" זאָגט ער „יואָס וועט זײַן פון דיר? אַ בור, אַ שניידערוק, ווי איך?" [3] אין שלום עליכם ערצעהלט אינז אַלס קוריאָז. אַז סטעמפּעניו שעמט זיך ניט דערמיט, וואָס ער שטאַמט פון צעהן דורות כלי־זמרים „ווי בײַ יודען, צווישען אונז רעדענדיג, שעמט זיך דער בעל־מלאכה מיט זײַן גראַד" [4].

---

[1]) מגדלי מו"ס ב. VI ז. 17, 18.

פ"ץ איז ראשי־תיבות „פועלי־צדק", אַזוי האָבען זיך גערופען די בעלי־מלאכה'שע חברות, אויפ'ן פסוק „הולך תמים ופועל צדק (תהלים ט״ו־ב׳), אין די גרויסע שטעדט זענען אָבער געווען חברות פון יעדער מין בעלי־מלאכות בעזונדער זעה די רוסיש־יודישע ענציקלאָפּעדיע ב. XIII־ז. 434: „חברה קדושה פלאטקימכיר ובענדערמכיר וקרעמיר", „ההבורא קדושה דפעטליצער ושטוקרער". היינט זענען נאָר פערבליבען מעהרסטענס חברות „ובהי־צדק" (פון קצבים. אויפ'ן פסוק: (תהלים ד׳־ו׳) און „חברות חייטים" אָקסענפעלד. „דאָס שטערנטיכעל" ז. 4.

זעה אויך פרץ'ס „בעל־עגלה" (ב. X) דאָס די בעלי־עגלות האָבען געהאַט זייער'ס אַ שולכעל, אויך ש"ע ב. XIII־ז. 4 וועגען אַ שניידערשען שולכעל.

[2]) שלום־עליכם ב. VI ז. 214.

[3]) פרץ ב. VIII „אַלט און ניי" ז. 247 אויך א. מ. דיק שרייבט „בצען שעמט זיך מיט אַ מלאכה ווי איך מען נידריג איז" „מאַטקע און הערשקע" ווילנא תרל"ג ז. 24).

[4]) „סטעמפּעניו" ווארשאַ 1913, ז. 7.

איך געפין פאַר נישט איבריג צו געבען דאָ אַ ציטאַט פון פרי"ן (בילדער און סקיצען (ווארשא—נויאָרק) ז. 190).

„אַז עס מאַכט זיך אַזאַ „בן" (א לא יצלח, א שוים־מוד) בײַ טאַטע מאַמע, גיט מען די סחורה אַוועק צו אַ בעל־מלאכה, איבער אַ פרעמד קינד וויל קיינער נישט שאַלטען, ווער וויל אַווינס אויף זיך נעמען?

דער בעל־מלאָכה דער יודישער האָט זיין פּאַך גרינדליך נישט דערלערנט. געבליבען כל ימיו אַ פּאַרטאַטש, נישט בלויז, ווייל דאָס לערנען די מלאָכה איז פאַרנעקומען אין אַ זעלבע שרעקליכע בעדינגונגען פון נויט, מכות־רצח, זייענדיג הפקר צו דער בעל־הבית'טע, לעהר־יונגען און דאָס גלייבען [1], נאָר ווייל ער האָט קיינמאָל נישט געוואָלט בלייבען ביי זיין מלאָכה, ער האָט שטענדיג נאָר אויסגעקוקט, צי עס מאַכט זיך נישט עפּעס אַ געלעגענהייט צו ווערען מיט לייטען גלייך. אַפילו לויזער דער שניידער, וואָס „מענדעלע" זאָגט אויף איהם עדות, דאָס ער איז געווען „מיט אַלע שניידערשע פּאָסטעמקעס, אַפּאַלגע מיט די ביינער", שרייט זיך אויך, „ווי דער שטיגער פון אַלע יודישע בעלי־מלאָכות": „איך וואָלט אַזוי, רבונו־של־עולם, פּטור ווערען פון מיין מלאָכה און נישט בעדאַרפען זיין קיין שניידער" [2]. אויך אייזיק מאיר דיק פערצעהלט אונז. אַז ווען אַ יודישער האַנדווערקער ווערט רייך, פערוואַרפט ער גלייך זיין פּראָפעסיע. אין אַ מעשה ברענגט ער פון אַ יודישען „מקאַין" (ווייבער). וואָס דאָט געוואונען אויף דער לאָטעריע [3] זאָגט ער: „גאָט זיי דאַנק, דאָס איך בין לויז געוואָרען פון מיינער פערפלוכטער אַרבייט" און נעהמט אין פערקויפט גלייך דעם וואַרשטאַט הכל כאשר לכל [4].

איך האָב געהערט אַן'אינטערעסאַנטען און כאַראַקטעריסטישען אַנעקדאָט פון ר' זלמן פּיוזנער [5]. ווען ער איז אַריבערגעגאַנגען זעהען, ווי די יודען וועלכע ער האָט קאָלאָניזירט אין זיין דאָרף „קאָבאַר" (ביי פּלאָנסק) אַקערן ס'ערשטע מאָל, האָט ער געזאָגט צו די אַרומשטעהענדיגע:

„ווייסט איהר וואָס ס'האָבען אין זינען די דאָזיגע יודען אַקערענדיג, און וואָס ס'האָבען אין זינען אָט די פּויערים, וואָס אַקערן אָט דאָרטען? יענע האָבען אין זינען: רבונו־של־עולם, שיק אונז רעגען אין דער צייט, זיין אין דער צייט, דאָס מיר זאָלען האָבען ברכה אין אונזער אַרבייט. דער ייד דאָ האָבען אָבער אין זינען: ווען גאָט גיט אַזוי, איך וואָלט דאָ

דער פאָטער איז געוועזן אַ ייד אַ למדן... געשטאָרבען ווי אַ צדיק... גאָט, גיב וויבס אַ קינד צו אַ בעל־מלאכה! ווער וועט אויף זיך נעמען אַזאַ פֿער־ענטפֿער פאַר אַ שוכן־עפר?"

[1] זעה בעזונדערס מענדעלי מו"ס ב. VI ז. 30 און ווייטער בפרטות.

[2] מענדעלי מוכר ספרים VI ז. 33.

[3] זעה פרין ב. II ז. 26 ווי אַ ייד בעט, גאָט זאָל איהם העלפען, ער זאָל געווינען אויף דער לאָטעריע, „דען פון מיה'עריי נתעשר צו ווערען, איז שו"א כדרך הטבע", הייסט ווי גאָך פון מלאכה...

[4] „דער בן יחיד" מאת אמ"ד ווילנאַ תרל"ה ז. 36.

[5] וועגען איהם האָב איך געשריבען אין נח פּרילוצקיס זאַמעלביכער פאַר פאָלקלאָר ב. II ז. 210—212 און אין „המורה" תרע"ט.

אויפ׳אָקעדן אַנ׳אוצר, וואָלט איך מיט איינמאָל פּטור געוואָרען פון צו זיין אַ פויער!"

אין דערצייל „ביז גאָט וועט העלפען", אום צו פערטרייבען דעם אומעט, צו פערגעסען די שרעקליכע געוועגוואַרט, פלעגט זיך דער יודישער בעל־מלאָכה באַפּען צום טרונק. „די מלאָכה האָט ליב דעם טרונק"—איז געוואָרען אַנ׳אַקסיאָמע 1), און די פאָלקס־שפּריכווערטער זאָגען: „די מלאָכה האָט ליב אַ כוס׳ע. אי דאָס אַ גרויסע „די מלאכה האָט ליב צו מאַכען אַ ברכה" 2).

דער אומעט האָט דאָך נישט אין גאַנצען גובר געווען דעם יודישען בעל־מלאָכה. „ווי אָרים, פעראומערט דעם בעל־מלאכה׳ס דירה האָט נישט איבערגעוועהען פון דרויסען, אַזוי לעבעדיג־פרעהליך איז דאָרט צייטענ־ווייז געווען פון די פּועלים בשעת דער אַרבייט" 3).

„ביי דער אַרבייט פלעגען די שניידער־יונגען זינגען אַ „כל־נדרי", אַ „מלך־עליון", טשאַקענדיג, לעבעדיג, נאָכמאַכען אַ בחון, ווי ער בעט־זינגט אַ כלה א. ד. ג. אויסערדעם זינגט מען נאָך „לידלעך" אָפט פון אייגענער מלאָכה אויף כל־המיני געשעהענישען פון שטאָדט" 4).

מיט׳ן זינגען האָבען זיך בעזונדערס אויסגעצייכענט, ווי ס׳איז צו זעהען פונ׳ם איבערשטען ציטאַט, די שניידער־יונגען 5), אָבער אויך די שוסטער־יונגען פלעגען נישט אָבשטעהן און אויך ביי זיי פלעגט געהן „עד לב השמים דאָס קלאַפּען, דאָס זינגען" 6).

די בעל־מלאָכות זענען בכלל געוועזען געוואַלדיגע ליבהאָבער פון נגינה און נאַשערס אויף אַ חזן. די וועלט פרעגט אַ קשיא: אין דער תורה געפינען זיך כל־ערליי מחלוקת׳ן איבער מן, איבער וואַסער און נאָך און נאָך, פאַר וואָס־זשע געפינט מען נישט אַ מחלוקה איבער אַ חזן? (דען די מחלוקות איבער אַ חזן־שוחט פלעגט זיין פון די גאָר אָפטע ערשיינונגען אין די יודישע שטעדטלעך).

---

1) א. בערנשטיין, אויך מענדעלי מו"ס ב. VI ז. 29.
זעה א. ב. דיק „גטע גנב" ז. 19; „בפרט איז עס צו זעהן בעלי־מלאכות. חאָס פערברענגען זייער געלט און זייער צייט אין די שיינקען און ווערען מיט דער צייט שכורים" זעה אויך „דאָס מש"התח" פון עלי־קצין—הצהקיאולי אָדעססאָ תרל"ה. די ערצעהלונג „די ווינבאָרעס".

2) דאָס הייסט דעם „שהכל" איבערן בראָנפען. א. בערנשטיין.

3, 4) זעה באריכות מענדעלי מו"ס ב. II ז. ז. 31, 32 און ב. VI ז. ז. 87-88.

5 זעה אויך פרץ ב. II ז. 153: „אַ שניידער זינגט אַ לידעל... און דאָרט ז. 162: „וועלכער שניידער קאָן נישט זינגען?" און אויך שמעון אליה דער שניידער האָט זיך גרויס. בכן „ער איז גבאי און שולבען און ... אַ יודע נגן (שלום עליכם ב. XIII־ז. 10.

6) פרץ ב. II ז. 266.

טייל האָבען אַנ'אַנדערן נוסח אין דער קשיא:

ביים מן אין דער מדבר געפינט מען, אַז מען האָט אין איהם געפיהלט אַלע טעמים. פאַר וואָס שטעהט נישט, דאָס מען האָט געפיהלט אויך אַ טעם פון אַ חזן?

און מען ענטפערט אַזוי: ווער ברויך דען אַ חזן—איז דאָך נאָר שניידערס און שוסטערס. ביי יודען אין דער מדבר שטעהט דאָך אָבער: "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה", האָט מען דאָך אויף אַזאַ אופן דאָרט נישט בעדאַרפט און נישט געהאַט נישט קיין שניידערס און נישט קיין שוסטערס, האָט מען דאָך ממילא אויך קיין חזן נישט געברויכט.

ביים פאָלק האָבען זיך דאָך געפונען אַ פאָר וואַרעמע ווערטער פאַר דער מלאָכה. "אַ מלאכה איז אַ מלוכה" זאָגט דאָס פאָלק 1), "אַ בעל-מלאָכה שטאַרבט נישט פאַר הונגער", "אַ מלאָכה איז אַ פאַנצער פאַר דעם דלות" 2), דען כאָטש אָרים איז געוועזען די מאָרצייט פונ'ם יודישען בעל-מלאָכה, פאַר דעם אויסגעהונגערטען קאַבצאַנסקער יוד איז אָבער אויך דאָס געוועזען מערני-מלך. און ביי דעם שרעקליכען דלות אין דער יודישער גאַס, האָט שוין דעם בעל-מלאָכה'ס פערזיבערטע אָרימע "קאַרטאָפעל מיט נישט" 3) אויך געהאַט אַ געוויסען ווערט.

מענדעלע מוכר ספרים גיט אונז איבער אַ שענע, קינסטלערישע געמאָלטע סצענקע פון דער אָרימער, אָבער פרעהליכער בעל-מלאָכה'שער סעודה: "די יונגען אַרבייטען און זינגען, און דאָ גיט די בעל-הבית'טע, די שניידערקע, אַ שטעל אַנידער אויפ'ן טיש אַ גרויסע פולע שיסעל אָבגעקאָכטע קאַרטאָפעל, הייסע, זידיגע מיט דער שאָלעכטס, און מען מעג געהן אָנקוקען אויף בילעטען, מיט וואָס פאַר אַ גיכקייט די קאַרטאָפעל ווערען אָבגעשיילט, אין מויל אַריינגעכאַפּט און אַראָבגעשלינגען. מייסטער-האפט! אַזעלכע בריה'ס אויף קאַרטאָפעל-עסען, ווי שניידער-יונגען ובדומה זענען, איז שווער אויף דער וועלט צו געפינען. זיי האָבען דרינען זיך אייבגעאַרבייט. בעקומען אַ ידיעה, ווייל דאָס, קאַרטאָפעל הייסט עס, איז זייער שפייז, מ'שטייבגעזאָגט טאָג-טעגליך" 4).

איז דער לעזער זאָל שוין האָבען דאָס בילד פונ'ם יודישען בעל-

---

1) 2) א. בערנשטיין, זעה, ווי ער ציכענט-אָן עהנליכע שטעלען פון תלמוד.

3) "קאַרטאָפעל מיט נישט" רופט מען אין ליטא ואומגעשמאַלצענע קאַרטאָפעל.

4) מענדעלי מוכר ספרים ב. II ז. 87.

מלאכה׳ס לעבען פאָלקאָס, וועל איך געבען נאָך איין בעשרייבונג פון אייזיק מאיר דיק [1], ביי איהם דערצעהלט אַיונגעל:

„איך וואַר ביי דעם ישראל בולקע אַגאַנצען יאָר, און האָב איז אים די מלאכה גאַנץ וויינינ געלערענט, איך וואַר נאָר אַלץ אומגעשיקט, דאָס נאָך „הוצאות” (דאָס הייסט איין צו קויפען פאָדעם, נאָדלען, קנעפלעך, קליאַנקע, שנירלעך, העקלעך און שפּראָנצקעס.) דאָס וואַרע־מען דעם אייזען, דאָס אונטער טראָגען די באַלעבאָסטע דעם לאַבען ברויט, מעל, קרוצקע פון גאַס, און דאָס ברענגען פאַר צוויי גראָשען העריננ, פּיטער, און איינגעווייערטע אינגערקעס פאַר דעם מיטאַרבייטער און ווייטער אָפּט אויך צו צוהאַלטען דאָס קינד, אַראָפּטראָגען די פּאָמיניצע און דאָס גלייבען, געפיהרט האָט מען מיך באָרוועס און נאַקעט. גינעסין האָב איך קדחת, געשלאָפען האָב איך אויף הוילען, און בין דאָרט איינגעשטאַנען קעלט, צאַר, הין, און ווייער אָפּט פלעגט מען מיר אײַבמעטען די פּלייצעס מיט דעם אייל, אַפילו די וואָס האָבען גאָר ניט געקאָנט ניעסטען. וערבסט די דינסטמאָד דאָט געהאַט די שליטה איבער מיינע ביינער, מיין פּרינצעפּאַל וואַר, ווי צו זאָגען, חוץ זיינע קאָנטניבע איז דער שניידערוי איין הילצערנער מענטש, מיט העבסט רויהע געפיהלע, עס וואַר דאָרט קיין נידאַנקען פון ריינליבקייט, פון אָרדנונג, עס וואַרען ביי איט דריי געהילפע (מאָיוואַרעסצע) וואָס האָבען זיך אייך געשטעלט דינגען ביי אים אויפזעקס יאָר, און וואָס האָבען שוין פיל פערשטאַנען פון אַרבייט, און דיזע וואַרען פון אים נאָך שלימער בעהאַנדעלט געוואָרען אַלס איך. דען זיי האָבען געמוזט זיצען ביי דער אַרבייט ביז צוועלף ביי נאַכט, און וואַרען געוועקט אַרום פינפען פאַרטאָג, און מאַנכע מאָל דורך גיבראָכען די ביינער, און קדחת גיגעבען עסין.

דער פּרינצעפּאַל מיינער, פלעגט די אויענדע פאַרברייגען אַ מאָל אין צעך. און אַ מאָל אין זייער שולבעל (שניידערשע שול) (היינ דאָרט האָבן יעדע אַרט מלאכה איינע בעזונדערע שולבעל) [2] און פלעגט צו קומען פון דיזע ביידע ערטער זייער אָפּט העבסט שיכור, און דאַן פלעגט

---

[1] „דער פּאָרטעפּיאַניסט” מאת אמ״ד ווילנא, תרל״ה ז׳ ז׳ 35—38.

[2] ז׳ 37 שרייבט דיק איבער דעם דאָזיגען מנהג פון די בעלי־מלאָכות צו האָבען איינענע שולעכליך, פאָלגענדעס:

„דיזע פרימע שיטה שאַדעט פיל מער אַלס זי נוטצט. ערסטענס איז פיל גלייבער, דאָס דער האַנדווערקער זאָל זיינע שבתים און ימים־טובים פערברייגען אונטער פיל אידעלע לייט, אַלס ווייא ווינען, ווי דער פסוק זאָגט: הולך את חכמים יחכם”. צווייטענס איז עס פערבונדען מיט גרויסע קאָסטען און דער צו נאָך מיט

עס צו גיין יוי אונזער אַלטער אידעשער שפּריכוואָרט זאָגט : „א י ב ע ר ש כ ם א ו ן א י ב ע ר י א ָ ז ע ף“ עס פלעגט אים ניט געפעלען די וועטצערע, פלעגט עס פערשטייסען צום באָדען (צו דער ערד) און דאַן פלעגט ער לויז צו גיין מיט שטאָק און אייל איבער דער פרוי׳ס רוקען.

און אַלס ער ויאַר גוטער דינגע (דאָס הייסט פריינדליך) וואַר אימער געזונגען ביי דעם טיש „כל נדרי“, די עבודה, די הקפות, און דאָס גלייבען. און בינו לבינו וואַר איבער געהאַזערט דאָס וואָרט „אַרוה און דיין טאַטען“! גאָר אָן אויף הערונג. אַ מאָל צו דער ווייב, אַ מאָל צו די מיטאַרבייטער. צו מיר אָבער וואַר עס שון דער געוואיינליכער אָנפאַנגס רייד, „העָר ווינדערקע, און דיין טאַטען אַריין, גיי נאָך היצאות“, און דאָס גלייבען, קירין דערפון, מיינע ליבען, די יודעשע האַנדווערקער וואַרען דאַן איינע נאַנץ נידריגע קלאַסע, און צוא גלייך איינע העכסט אָרעמע קלאַסע. די אורזאַך דערפון איז געווג העל און דייטלעך פאַר יעדען דאָרט ייאיינענדען וואָס נאָר איגען האָט און קאָפּ צו בעטראַכטען עס און צו אורטהיילען דאַריבער מיט איינעם געזונטען מענטשען פערשטאַנד“.

אויף אַ צווייט אָרט 1) שרייבט דיק ווייטער:

„דאָרט (און ווילנאָ) איז די מאָדע, דאָס יעדער בעל־מלאכה האָט איין אַנדערען צונעמענס, וואָס בעדייטעט, ענטפער אויף איינעם גייסטיגען פעהלער, אָדער אויף איינעם קערפּערליכען פעהלער. אַזוי האָט דאַן איינער גיהייסען „מאָשקע קאַרנאַן“ (ווייל ער וואַר אנידריגער) איין אַנדערער האָט גיהייסען „יודקע דרייצענהאַר“ (ווייל ער האָט ניהאַט איין שיטערע באָרד). איין דריטער האָט גיהייסען „גראַף ביזען דעק“ (ווייל ער פלעגט אויס צו טרינקען אַ גלאָז שנאַפּס ביזען דעק), און אַזוי אויך האָט מיין באַרעכאָס גיהייסען „ישראלקע בורקע“, מהסתם איך ניט אום איינע עהרע צו מאַכען איס דער מיט, און אַזוי בכלל וואַרען דאָרט די שניידער גירופען מיט דעם שימפּף (פּאַסקודנעס) נאָמען „ה א ל ע ו ו ע ס ק ע“, 2) אַזוי וויט ייאַר דאַן פעראַכטעט אַ „בעל־מלאכה“.

אַקסענפעלד ברענגט, אַז „דער עולם זאָגט: ניט די מלאכה איז מבזה דעם מענטשען, ניין, דער מענש איז מבזה די מלאכה“ 3) ביי

גרויסע צייט פערלוסט, און פראָסט גיזאָגט, מיט פּיאַנסטווא, לבד, וואָס עס שאַדעט לעניני הכלל. וואָס ניט דאָ איז דער אָרט צו ריידען.

1) דאָרט ז. 35.

2) זעה אויך דאָרט ז. 39. ווי אַ יונגעל וואָס מ׳האָט איס אַ ווערגעגעבען צו אַ שניידער זאָגט: „איך האָב מיך געשעמט דאָרט צו ווייזען פאַר זייא אַלס. קליינער „האַליעוועסקע“.

3) „דאָס שטערנטיכעל ז. 38.

לינעצקין האָבען מיר נאָך אַ שטריך וועגען דעם בעל־מלאָכהשען לעבען: ער ברענגט אַזוא מליצה:

„אַזוי ווי אַ שניידערשער צעך גייט זיך ניט אויס איין טאָג אָן משפטים, אַזוי גייט זיך ניט אויס אַ חסידיש קלייזעל איין טאָג אָן תיקון" 1).

II

שוסטערס.

מלאָכות פערשיעדענע זענען געווען אין דער יידישער גאַס. ביי מענדעלע מוכר ספרים אין דער „טאַקסע" האָבען מיר אַ גאַנצע „באַליאַסטרע" בעלי־מלאָכות: אַ באָנדער, אַסטאָליאַר, אַ טולער, אַ קירזנער, אַ גאָלדשמיד. די שוסטערס און נאָך מעהר—די שניידערס.

געוועזען אויך שמידען 2) בעקערס 3) און וואַטעמאַכערס 4). פון די דאָזיגע מלאָכות, ווי פון אַ סך אַנדערע, האָט די פאָלקסשפּראַך גאַנץ ווייניג גענומען און ווייניג מיט זיי זיך פעראינטערעסירט. אין דער שפּראַך זענען הויפּטזעכליך פערטרעטען נאָר שניידערס, פורמאַנעס און כלי־זמרים.

עס איז אַגרוים וואונדער, וואָס אין דער שפּראַך פערנעהמט ניט דער שוסטער אין זיין מ־אָכה אַנ'אָנגעזעהען אָרט, ווי עס וואָלט איהם בעדאַרפט על פי יושר קומען, אַלס דעם צווייטען אין דער מדרגה נאָך שניידער: ווי דער פּאָליאַק, למשל, האָט ביידע צוזאַמענגעשפּאַנט אין דעם שפּריכוואָרט: „קראַוצי אי שעווצי ניע ליודזי".

1) „דאָס פּוילישע יונגעל" (אַדעססאַ, תרמ"ה) ז. 14.

2) אַ שטייגער „אייזיק־שמיד" ביי מענדעלי מו"ס ב. II ז. 84 אין דעם ביכעל „דער מיליאָנער (געדרוקט און ווילנא תרכ"ט. שיינט פון אייזיק מאיר דיק) ז. 39 ווערט געבראַכט: „ווי דער שפּריכוואָרט זאָגט: „שמיד דעם אייזען בשעת ער איז נאָך הייס". דאָס איז אַ בעקאַנט רוסיש שפּריכוואָרט. אויף יודיש האָב איך איהם נאָך ניט געהערט. אויף אַרמיש זאָגט מען: „נגיד פרזלא כד רתח". אָדער: „אדמוקדך יקיד, זיל קוין קרקוצלי" סנהדרין ל"ג:

3) חבר'ן זיך מיט אַ בעקער־יונג און אַ טויבען־באַפער—איז געשטאַנען אויף איין מדרגה. זעה פרין „פּאָלקסט.־געשיכטען" ז. 177.

4) עס איז בעקאַנט די הוזק'דיקע יודישע קללה: „באַפּט איהם דער וואַטעמאַכער". א. בערנשטיין, מענדעלי מו"ס ב. V ז. 59 און נאָך, ב. XI ז. 139 איז אָבער דער נוסח: „וואַטעל־מאַכער".

בײ די פּאָליאַקען איז דער שוסטער דער ראש וראשון פון אַלע בעלי־מלאָכות; אויף זײן נאָמען װערט בכלל אָנגערופען די מלאָכה (1.

בײ יודען האָט דער שנײדער שטאַרק איבערגעשטיגען דעם שוסטער. װערטלעך און רעדענסאַרטען „שוסטערשע" זענען דאָ גאַנץ װעניג, דאָך זענען זײ אינטערעסאַנט און מיר װעלען זײ בעטראַכטען:

צו דער שוסטער־גאַס איז די מאָדע אָנגעקומען צום סאַמע לעצטען, זײ האָבען אַ זאַך זיך דערלערנט אַמשפּעטסטענס. אַ זאַך, װאָס איז שוין אָנגעקומען אין דער שוסטער־גאַס האָט שוין קײן שום חשיבות און װערט ניט געהאַט: „עס שפּאַרט שוין אָן אין דער שוסטער־גאַס" — זאָגט דאָס פאָלק אויף אַ גאַנץ געװעהנליכע זאַך (2.

אַ יונגעל, װאָס װיל ניט לערנען, דראָהט מען איהם, זאָגענדיג: „אַז מען איז אַ שײגעץ, גיט מען אָב פאַר אַ שוסטער" (3.

אַז אײנער װיל זאָגען, דאָס ער איז אויך ניט אַבי װער, זאָגט ער: „איך בין אויך ניט קײן שוסטער" (4. אויף אַ קלוגען מענש, װאָס זעהט גאַנץ געמײן אויס, װי אויך אויף אײנעם, װאָס זאָגט נאָר סברות פון אויסערנװײניג, און אַז ס'קומט דערצו יכול'ט ער ניט, זאָגט מען: „אַ קאָפּ װי אַ מיניסטער, הענד װי אַ שוסטער" (5.

אין אַ פאָלקס־„שושנת־יעקב" זינגט מען אויף המנ'ען:

„פריהער איז ער געװען אַ רײכער מיניסטער יעצט איז ער געװאָרען אַן אָרימער שוסטער".

װען אײנער שפּילט אויף אַן אינסטרומענט, אָדער אין קאָרטען שלימזל'דיג, זאָגט מען, װי אין פּױלישען: „ער שפּילט װי אַ שוסטער" (6.

מען פערצעהלט אַ שענעם אַנעקדאָט: קײן יאַלטאַ איז אַמאָל אין די צײטען פון בעריהמטע דומבאַדזע געקומען אַ יודישע טרופּע. זי בעקומט אָבער גלײך אַ בעפעהל צו פערלאָזען די שטאָדט אין פערלויף פון פיער־און־צװאַנציג שעה. דער אונטערנעהמער לויפט געשװינד אַ פערביטערטער אַװעק צום נאַטשאַלניק. יענער דערקלערט איהם אָבער, אַז װאױנרעכט האָבען נאָר יודישע בעלי־מלאָכות, אָבער ניט קײן אַרטיסטען.

(1 פערגלײך די װערטער „רוזשעמיעשניק" און „רוזשעמיען", זעה בײ אַנטאָני קראַסנאָװאָלסקי Przenośnie mowy potocznej II-19.

(2 א. בערנשטײן. שוין אין די גמרא־צײטען האָבען שוסטער געהאַט בעזונדערע גאַסען, װאָס האָבען געהײסען „שוקא־דגלדאי" חולין מ"ה: בבא־מציעא נ"ד:

(3 (4 (5 א. בערנשטײן.

(6 שלום עליכם ב. X ז. 203.

—דאָס זענען דען עפּיס אַרטיסטען ?—דאָס זענען דאָך שוסטערס!
—שרייט אויס מיט האַרץ דער יוד. —

מ'זאָגט בתורת יוערטיל, דאָס די וועלט שטעהט איף אַ שוסטער-בענקיל. דען אַ שוסטער-בענקיל האָט דאָך דריי פיס און על ש־שה דברים העולם עומד (אבות).

דאָס בעקאַנטע ווערטיל: „אַנ'אָל און זאַק קאָן מען נישט בעהאַלטען" איז גוט פעריודישט געוואָרען: „אַנ'אָל און זאַק קאָן נישט בלייבען פערבאָרגען. דער שפיץ קומט אַרויס היינט אָדער מאָרגען" [1]. עס איז דאָ נאָך אַ שען שפּריכוואָרט: „צווישען אַלע שוסטערס, איז דער בעסטער שניידער יוסל דער סטאָליאַר" [2].

די רעדענסאַרט „סאַם סאַפּאָזשניק" [3] האָט קיין שייכות נישט צו שוסטעריי, נאָר ס'שטאַמט פון אַנ'אַנעקדאָט: אַ וועלנער האָט געבראָכען פערקויפען גנבה'שע תפלין. אַז מ'פרעגט איהם פון וואַנען זיי קומען צו איהם, ענטפערט ער: „יאַ סאַם סאַפּאָזשניק", דען ער מיינט, אַז מכתמא ווערען זיי געמאַכט דורך אַ שוסטער.

היינט ווערט די רעדענסאַרט בענוצט, ווען איינער שטעלט זיך אין פּאַסאָן, דאָס ער ברויך נישט קיינעם, ער קאָן זיך זיין שטערטיל אַליין בעשטעהן.

אינ'ם זין פון „מיט וואָס איינער האַנדעלט—שלעפּט זיך איהם נאָך" —זאָגט מען: „דער שוסטער רעדט פון דער קאָפּעטע, דער בעקער רעדט פון דער לאָפּעטע" [4]. לעווינזאָהן אין זיין „הפקר וועלט" (וואַרשא, תרס"ב ז. 39) שרייבט: „עס זענען דאָ כמה מיני הסידים, גאָר גיזמאות, ווי ביי אַ שוסטער קאָפּיטים".

III

בעקערס.

איבער בעקערס זענען אויך דאָ איינציגע שפּריכווערטער.

ווען איינער עסט צופיל, פערענטפערט ער זיך: „בעסער דעם בעקער (געלד געבען צו לייזען), ווי דעם דאָקטאָר" [5]; ווען איינער איז

[1]) [2]) [3]) [4]) א. בערנשטיין.

גורם־היזק דעם צווייטען, און דער לעצטער וויל זאָגען דאָס עס אַרט איהם ניט, דען דער ערשטער איז ניט אימשטאַנד איהם עפּיס ממשות'דיג צו שאַדען. זאָגט ער: „דער הונט כאַפּט אַ בייגעל ביים בעקער, דער הונט ב־ייבט הונט, דער בעקער בלייבט בעקער“ [1]. ווען איינער רעדט זיך איין, אַז ער מיג צו אַ־עמען, שפּעט מען איבער איהם מיט ליצנות: „איך מיר אַ קונץ צו זיין אַ בעקער! מען נעמט אַ טייגעל און מען מאַכט א בייגער“ [2]. אַנ'אויסטער־לישע רעדענסאַרט איז דאָ אין יודיש. ווען מ'וויל זאָגען מיט גרינגשעצונג אויף איינעם, אַז ער איז שוין געשטאָרבען, זאָגט מען: „ער באַקט שוין בייגעל“. בעזונדערס ווערט עס בענוצט אַלס קאַטאָוועס'דיגע קללה: „ליג אין דער ערד און באַק בייגער“ [3]. אויך איז אַ קבצן זאָגט מען: „לישני עפר—צו די, וואָס ליגען אין דער ערד און באַקען בייגעל“ [4].

וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? איך שטעה צוזאַמען מיט „מאָטיל פּייסי־דעם־חזנ'ס יונגער“ און פרעג: „ווי אַזוי קאָן מען ליגען אין דער ערד און באַקען בייגעל? און ווער ויעט זיי דאָרט קויפען?“ [5]

איך גלויב ניט, אַז דאָס זאָל האָבען אַ שייכות צו דעם, וואָס דער בעקער ליגט אינ'ם גרוב ביים אייווען בשעת'ן באַקען; גיכער גלויב איך, האָט דאָס אַ בעציהונג דערצו. וואָס דער אָבל עסט בייגעל ביי דער „סעודת־הבראה“.

איך מוז אָבער נאָך צוגעבען, דאָס ביי אייזיק מאיר דיק („צוויי קליי־נע קאַטע־ינסציקעס“, ווילנא, תרל"ה. ז. 27) געפינט זיך אַזאַ שטעל: „די פרויען פערטרייבען זייער צייט און ווינטער ביי פעדערן־פּריקען, ביי ערצעהלונגען פון וואונדער־געשיכטען, צום ביישפּיעל פון חלומות, פון מתים, פון שדים, פון גלגולים... אַזוי וואַר ביי זיי דאָרט אינ'ם שטעדטיל זעליוע ביי ווילנאָ. מעהר אַלס געוויס, דאָס אין די לעדיגע קראָמען און בראָמען, וואָס וואַרען דורכגעברענט דורך די קיסעניקעס [6],

---

[1] [2]) א. בערנשטיין.

[3]) שלום־עליכם ב. I ז. 239 מענדעלי מו"ס IX—105.

[4]) שלום־עליכם ב. VII ז. 12. זעה אויך שלום־עליכם ב. XII ז. 113; „חען כ'בין ניט פאַר אייך געדאַכט, געלעגען אין דער ערד און געבאַקען בייגעל“. ד. ה.—געוועזען אויף צרות.

[5]) שלום־עליכם ב. V ז. 48.

[6]) דאָס הייסט דורך קעשענע־גנבים, וואָס זענען דאָרט פיל געוועזען אינ'ם שטעדטעל זעלווע, אויף דעם דאָרטיגען בעריהמטען יריד, ביז זיי האָבען ענדליך פערברענט דאָס שטעדטעל. זעה דאָרט באריכות.

צו דעמדאָזיגען ענין בעציהט זיך דער צונאָמען פונ'ם שטעדטעל „זעלווער גנבים“. זעה „נח פּרילוצקי'ס זאַמעלביכער“ ב. II ז. 167, ינומער 1115, נח פּרי־

וואוינען איצונד די יעניקעס 1), און דאָס ווי די שול ווערט צוגעמאַכט זיינען שוין דאָ מתים אַלע נאַכט, און זומער ליגען זיי ראָיעסווייז אויף דעם בית־עולם און באַקען בייגעל".

עד־כאן דיק.

איך ווייס אָבער נישט קיין פשט: צי האָבען זיי געגלויבט, אַז די מתים ליגען זומער אויפ'ן בית־עולם און באַקען בייגעל, אָדער דער פשט איז, דאָס די ווייבער פלעגען זומער באַקען בייגעל אויפ'ן בית־עולם, און אויף אַזאַ אופן ערקלערט זיך אונזער רעדענסאַרט ממילא גאָר פשוט.

ווער קאָן מיר דאָס ערקלערען?

אין דעם זין פון „שמיד דאָס אייזען, ווילאַנג ס'איז היים" 2) — זאָגט מען יודיש: „באַק, ווילאַנג דער אויווען ברענט".

ווען איינער זאָגט שלעכט עברי, ווייל ער פערשטעהט שלעכט דעם פירוש המלות, און ער בעהעפט ווערטער און פסוקים, וועלכע מען ברויך אָבצושיידען איינעם פון צווייטען, זאָגט מען: „ער זעצט ווי אַ בעקער" (א. בערנשטיין.) איך גלייב, אַז דאָס איז נישט, ווייל דער בעקער זאָל זיך בעזונדערס אויסצייכנען מיט זיין עם־הארצות, נאָר ווייל ער „זעצט אין אויווען אריין". ביי שלום־עליכם'ן איז דער נוסח: „זאָגט עברי, זעצט ווי אַ באָדנער" 3).

ווען איינער איז פערנומען מיט אַן'אַרבייט, וואָס נעהמט קיין עק נישט, דהיינו אַ בעל־הבית'טע, וואָס רוימט די שטובען און ביז דאָס לעצטע הדר ווערט געבראַכט אין אָרדנונג, איז שוין דאָס ערשטע ווייטער נישט ווי געהעריג, זאָגט מען: „ער געהט דערביי אַרום ווי אַ בעדנאַר ביים פאַס", דען אַרויפצוזעצענדיג די רייף אויפ'ן פאַס, מוז ער געהן אַרום און אַרום אַ מענגע מאָל און קלאַפּען, ביז די רייף קומט אויפ'ן געהעריגען אָרט.

לוצקי האָט פון דערדאָזיגער שטעל ביי אייזיק־מאיר דיק נישט געוואוסט און ממילא אויך נישט געוואוסט די ערקלערונג. גם פרילוצקי האָט אויך נישט געוואוסט פון די ערצעהלונגען איבער די ווידוער (אַ שטעדטיל ביי ווילנאַ) „קיסלער און בייטעל־שניידער" ביי א. מ. דיק אין זיין „לעבענסגעשיכטע פון גטע גנב" (ווילנא תרמ"ז). זעה אין זיינע זאמעלביכער ב. I ז. 29 נומער 311: „ווידזער קיסלער".

1) דאָס מיינט מען די שדים.

2) ע. בלאָשטיין „שפּרינצע די פקחית" ז. 29: ער האָט זיך ערינערט דעם מאמר החכם: „קוי זעליעזאָ, פּאָקאַ גאָריאַטשאָ".

3) „לכבוד יום־טוב" ז. 236. אויף פויליש: אַ בעדנאַר. ה' שאַכטער שרייבט מיר דאָס אין זאַמערצע זאָגט מען אויך: „ער זעצט ווי אַ אָגראָדניק".

IV.

שמידען. טאקערס. וויגערמאכערס. א. ז. וו.

פון שמידעריי איז גענומען א אינטערעסאנטע רעדענסארט, וועלכע מיר געפינען ביי דינעזאהן („הנאהבים והנעימים" III ז. 25): „דער שווער איז א קאלטע קוזניע, איהם האט נישט געארט"... לויט׳ן ענין, זאגט מען אזוי אויף א פלעגמאטיק. ווי דינעזאהן האט מיר מינדליך ערקלערט, זאגט מען עס אויף יעדען, וואס מען ווייס שוין פון איהם קיין שום נוצען נישט קאנען האבען.

ווען איינער טיילט דעם צווייטען שטארק אוים, ער מוטשעט איהם אהן אויפהער, ער זאל איהם נאכגעבען א געוויסע זאך, זאגט מען: „ער הערט איהם נישט אויף צו זעגען און פיילען" 1), „ער פיילט איהם און פידעלט איהם" 2).

פון שפינעריי זאגט מען: „גאט שיקט־צו דעם טרינקער זיין וויין און דעם שפינער זיין פלאקס" 3); זעה „מערקעליע" ז. 21: „איטליכער שענקער לויבט זיין וויין, און איטליכער שפינער זיין פלאקס". „ב׳וועל שוין דערביי נישט שפינען קיין זייד" הייסט: ב׳וועל שוין פון דעם קיין גרויס נחת און פערדינסט נישט האבען. א „גאלד שפינער" הייסט א גרויסער פערדינער.

פון טאקעריי איז גענומען, וואס מען זאגט אויף א געראטענע ליגען: „א געטאקטער ליגען" 4). מען זאגט אויך: „א נאז ווי אבגעטאקט" 5). אינפערשטענדליך איז מיר, וואס פרין שרייבט: „טאנצט ווי אויף א טאקעניש" 6).

געוועזען אויך „דראט־ארבייט", ווי א שטייגער „א הדס׳ל פון דראט־ארבייט" 7). דערפון זאגט מען אויף יעדען פערפלאנטערטען געשעפט:

1) שלום־עליכם ב. IX–ז. 92. „לכבוד יום־טוב" ז. 66.

2) ש"ע „לכבוד יו"ט" ז. 294.

3) א. בערנשטיין „גאט" 68. דיק: „אלטע ליבע", תרל"ו ווילנא ז. 54.

4) מענדעלי מו"ס ב. V. „די ענטדעקונג פון וואלין" ז. 9; „טאקט־אב א נארישען ליגען", „סב ל׳" ז. 119; שלום עליכם ב. XI ז. 174: טאקט־אב א קייילעכדיגען ליגען, ש"ע ב. XI ז. 35; „טאקען אב וואבען" מענדעלי מוכר ספרים ב. X ז. 70.

5) פרין, ב. VIII ז. 290.

6) פרין ב. II ז. 151.

7) מענדעלי מ"ס ב. II ז. 13. א הדס׳ל הייסט א „בשמים ביקסל", זעה מיין „וואונדער־אוצר פון דער יודישער שפראך" ב. I ז. 90.

„אַ גאַנצע קאָמבינאַציע, דראָהט־אַרבייט״ 1). ווען איינער שטעהט ביים פענסטער און פערשטעלט די ליכט, זאָגט מען צו איהם: „איז דען דיין טאַטע אַ גלעזער?״ ד. ה. האָט ער דיך דען געמאַכט פון גלאָז, דורכזיכטיג?

געוועזען נאָך מלאָכות, ווי אַ שטיינער זייגערמאַכעריי, די טיפּישע מלאָכה נקיה וקלה, ווען דו האָסט נישט געוואוסט קיינמאָל, צי איז עס אַ בעל־מלאָכה, צי אַ יוד אַסוחר; בלעכעריי, פאַרבעריי (אַ צבוע'ק) און נאָך, אָבער אין דער שפּראַך האָבען מיר פון זיי קיין ירושה נישט גענומען.

ווען איינער מאַכט אַ זאַך נישט געשיקט, אַ בעל־מלאכה, וואָס מאַכט זיין אַרבייט נישט ווי געהעריג, בעזונדערס אַ רופא, וואָס איז קיין אימן נישט, זאָגט מען אויף איהם מיט פעראַכטונג: „ס'איז אַ קאָוואַל!״ פאַרהאַן ביי מאָני דלוגאַטש 2) אַ מליצה: „ער בלאָזט פון זיך ווי אַ קאָוועליאַרסקע בלאָזאַק״ ביי ליניעצקי'ן איז דאָ אַטונקעלע רעדענסאַרט: „דאָס האַרץ טהוט מיר געגוג וועה אויף דיר פון רחמנות, נאָר, אויך די איינענע מעשה, אַ מענש איז זיך נישט קיין סטאָלער״ 3) געוועזען ביי יודען אויך קאַפּעלושניקעס ד. ה. קאַפּעלוש מאַכער'ס 4), ווען איינער פערליערט געלד און ווערט אַ אָרעמאַן, אָדער בכלל־ער ווערט אויס בריה, הייסט עס ער איז געוואָרען „אויס קאַפּעליוש מאַכער״ 5)

געוועזען אויך קירזנער אָדער „שטרייכער״ 6) ד. ה. וואָס פלעגען שטרייכען די פוטער פון די פאַרצייטיקע יודישע הוטלעך און שטריימלעך 7).

אַ קירזנער איז אַ גרויסער למדן, דען ער מאַכט דאָך „אַ פּירוש אויפ'ן ראַ״ש״. און, אַז מען איז איהם שולדיג פאַר אַהיטעל, איז מען „אַ בעל־חוב איבער ס'קאָפּ״.

---

1) שלום עליכם ב. XI ז. 349.

2) „דער עולם התוהו'ניק״ זיטאָמיר 1875 ז. 96.

3) „דאָס פּוילישע יונגעל״ (תרמ״ה) ז. 35.

4) דאָרט ז. 20.

5) שלום־עליכם ב. XI ז. 223.

6) דיק, „נטע גנבֿ״ ז. 17.

7) דיק אינם ביכעל „די אידעשע קליידער אויסוועקסלונגג״ (ווילנאָ תרל״א) ז. 16 שרייבט: „פון אַלע האַנד ווערקער, וואָס וואַרין באַשעפטיגט מיט דער אַלטער אידעשער קליידונג זייגען אַמשליסטען אַוועק גיקומען (דאָס הייסט גיליטין) די קירזנער, דען עס וואַר גרויס בעטרוג אין זייערע פוטער וואַרגענע היטעלאַך, שטריימעלאַך, קיילאַכדיגע היטיל, ראַגאָווקעס, חאַבאַדנעצעס. זיי פלעגען עס צוא סאַכען פון ציגענע האָר און פון קעצעשע האָר און צו שטרייכען און פלעגין עס פאַרקויפין פאַר עכטע עלק אָדער שוויביל. און דאַהער, אַלס דער אורקאַז פון אום קליידין זיך איז גיקומען, זייגען דיזע פאַלשע סחורות גיבליבין גאָר אָן אַ ווערט״.

אייזיק מאיר דיק אין דעם ביכעל „דער פארטעפיאניסט" (ווילנא תרל"ח ז. 12) רעכענט אויס נאך מינים בעלי־מלאכות:

„שלייער־מאכער, אדער שלייער וועבער, לולקע־מאכער, הענקער מאכער, פראסטע קרעלען מאכער, לבר געוואוינליכע בעלי־מלאכות. אין איינער דערצעהלט וועגען פאטער, דאס ער איז געזעסען ביי דעם וועבער שטול מיט זיינע איינגענע צווי מיידליך אין די מוטער וואר די פערקיי־פערקע, זי פלעגט צו פארין דערמיט אויף ירידין און אפט קיין ווילנא עס דארטען פערקויפען א טהייל אויף בארעס געלד. א טייל פלעגט זי איינבייטען אויף טלית־קטנ'ס, אויף ציצית, אויף קנעפליך א. ד. ג."

מענדעלע מוכר ספרים פערצעהלט אבער, אז די שלייער פלעגען איבערבייטען גוי'אישע וועבער אין דעם שטעדטיל, איטליכער אויף זיין וואַרשטאט ביי זיך אין דער היים, און יודען וועגען געוועזען די אבנעהמער פון דער סחורה [1].

אינטערעסאנט איז, דאס א מלאכה איז אנגערופען געווארען — „א באלאנט" [2].

V
שניידערס.

די פעלדשערס אין זייערע יונגען האבען די ערשטע זיך אנגעהויבען צו קליידען אפיראפעאיש, אין קורצע בגדים.

מען דערצעהלט דעריבער וועגען איינעם א בטלן, אז קומענדיג צום ערשטען מאל אין זיין לעבען אין א גרויסער שטאדט און זעהענדיג א סך יודען, וואס געהען אנגעטאן אין קירצען, איז ער געשטאנען און זיך געוואונדערט: „עפיס אזויפיל פעלדשערס"?...

נאך די פעלדשערס האבען זיך דערצו גענומען די שניידער־יונגען [3].

---

[1] ב. V ז. 101.

[2] זעה למשל אינ'ם מעשה ביכעל „דער קאטאק" פון ש. ב. (ווילנא 1913) ז. 19 און ביי נאך פיעל אנדרע.

[3] זעה פרין: „חתונה־געהאט" (יובילעאום־אויסגאבע) ז. 95; „דער פעלדשער־יונג אנגעטאן ווי א גוי". „אינם פאסט־וואגאן" ז. 50: „אויסער דעם פעלדשער־יונג און א יונג דאס איז שניידער'ל טראגען אלע באלאטען". זעה אויך „מענדעלי מוכר ספרים"; „פרינציז" ז. 89; עפיס א שניידעריל, א פראנצויז'ל בין איך, הא, מיך צו ווייזען צווישען מענשען אין איין קאפאטע?"

שניידערס זעגען געװען מענער־שניידערס און פרױען־שניידערס..
אָדער װי זײ הײסען בײ מענדעלי מוכר־ספרים: „אַ װײבערשער און אַ
מאַנסקער־שניידער" 1).

אַ שניידער האָט בתורת צונאָמען געהײסען „אַ פּאַלגע" 2), װאָס
דאָס װאָרט בעטײט אײגענטליך—בין איך נישט קלוג.

אין פּױלען רופט מען מיט גרינגשעצונג — „אַ שניידעראָװאַנץ"—„אַ
שניידער־װעגצעל".

מען פלעגט אַשניידער רופען אױך „אַקאַשע־ת—ת".

דען פּערציטענס פלעגען די שניידערס אַרומגעהן אַ גאַנצע װאָך
אויף די דערפער אַרבײטען און זײ האָבען זיך נישט פערגינען אױעקצװע־
צען אָבעסען, פלעגט אײנער זיך אָנטון דעם טאָפּ קאַשע, װאָס איז נאָכ־
געהאַנגען פון הינטען. און דער צװײטער פלעגט נאָכגעהן און מיט'ן לע־
פעל אַזוי אַרױסעסען.

אַ שלעכטען שניידער רופט מען: „אַ קראַיװען לפּורים", דאָס איז
אַ פּאַראָדיע אויף דעם פּורים'דיגען יוצר, װאָס הײסט „קרובין לפּורים".

אַז מען װיל זאָגען אויף אײנעם, דאָס ער קאָן זיך אַן'עצה געבען
און ער װעט נישט פערפאַלען װערען, זאָגט מען: „ער איז נישט קײן
הינקעדיגער שניידער" 3).

בײ פּרי'ן איז דאָ אַ רעדענסאַרט: „איך װערטיל מיך שניידעריש" 4).
איבער דעם, װאָס דער בעל־מלאכה האָט ליב דעם טרונק, האָבען
מיר שוין געשריבען; עס איז אָבער דאָ נאָך אַ חסרון—בעזונדערס בײ

„אַ פּראַנצױז'ל" איז האָבועלבע װאָס בײ אונז „ אַ דײטש'ל". זעה; אײזיק
מאיר דיק: „די דינסטמײדעל" (געדרוקט אין װילנאַ תרכ"ה אָהן נאָמען פונ'ם מחבר)
ז. 12 „מען האָט איהם דאָרט געהאַלטען פאַר אַ פּראַנצױזען, אָדער בעריליגער,
תאָם לאַבט פון דער אַלטער װעלט".

[1]) ב. VI ז. 28. בײ פּרי'ן (אין דער איבערשטער אָנמערקונג): „אַ ראַטען־
שניידער".

[2]) „אַ שניידער אַ פּאַלגע", „די שניידערוק, פּאַלגע"—שלום עליכם ב. XIII—
ז. ז. 10, 12, 96. „סענדער בלאַנק" ז. 90. „אַ פּאַלגע מיט די בײנער", מענדעלי
מו"ס ב. VI—ז. 28. „אַ פּאַלגע בלײבט אַ פּאַלגע", שלום עליכם ב. III „אַלעמען
גלײך" ז. 11.

בײ ש"ע ב. V ז. 117: אַ שניידער, „אַ גנב, אַ פּ א ל י נ ע".

[3]) שלום עליכם ב. VII ז. 10. „דער פּאָלדאַטשקע סין" מאת אמ"ד, װילנא
תרל"ז ז. 15. איך גלױב, אַז דאָס שטאַמט דער פון, װאָס אַ הינקעדיקער שניי־
דער האָט מעהר נישט געקאָנט אַרומגעהן איבער די דערפער און זיך אַ עצה
געבען.

[4]) ב. II ז. 156.

שניידערס — דאָס נעהמען „יתור". אָדער „יתרת" ד. ה. די רעשטלעך, וואָס בלייבען־איבער, נעהמט ער צו פאַר זיך און גיט נישט אָב [1].

אייזיק מאיר דיק זאָגט דעריבער אונזער האַנדווערקער מוסר: ער זאָל היטען זיינע אַרבייט, ער זאָל קיינע יתור מאַכען נישט פערדרייען זיך אין חברות, און נישט אין די שיינקען ליגען" [2].

מען דערצעהלט, דאָס איינער האָט געגעבען זיין זוהן צו אַ בעל־מלאָכה און איז מושוה געוואָרען איהם צו געבען כך־וכך לערן־געלד: איין העלפט, ווען ער וועט קענען אַ האַלבע מלאָכה, און די צווייטע העלפט, ווען ער וועט ענדיגען און קענען די צווייטע האַלבע אַרבייט.

עס איז דורכגעגאַנגען אַ קורצע צייט און דער בעל־מלאָכה קומט און פאָדערט די ערשטע העלפט געלד: דאָס יונגעל לערנט זיך גוט, ער קען שוין די ערשטע העלפט מלאָכה. דער פאָטער איז צופרידען און גיט איהם זיין געלד. עס געהען אָבער נאָכדעם דורך ימים ושנים און דער בעל־מלאָכה קומט נישט פאָדערן די צווייטע העלפט געלד. דער פאָטער פעראינטערעסירט זיך דאָך ענדליך און פרעגט דעם מייסטער, וואָס איז די מעשה, וואָס די ערשטע העלפט מלאָכה האָט ער זיך גלייך איינגעלערנט און די צווייטע העלפט דערלעבט ער גאָר נישט זיך צו דערלערנען?

דער מייסטער ערקלערט איהם אָבער, אַז די מעשה איז גאָר פשוט: די מלאָכה בעשטעהט פון צוויי העלפטען: ערשטענס — טרינקען בראָנפען און גנב'ענען יתור, און צווייטענס — איז די מלאָכה אַליין.

די ערשטע העלפט — טרינקען און גנב'ענען — האָט ער זיך גלייך איינגעלערנט, די מלאָכה גופא אָבער קען ער נישט עד היום הזה.

דאָך דערצעהלט מען יענען עהרליכע שניידערס, וואָס האָבען קיין יתור נישט גענומען און זיך געהיסען אין דער צוואה מאַכען אַן אָרון פון דעם טיש, ביי וועלכען זיי האָבען זייערע יאָהרען אין עהרליכער אַרבייט פערבראַכט.

---

[1] ביי פריזן איז דאָ אַ גאַנצע ערצעהלונג „בעריל דער שניידער" ב. VIII ז. 107—164 וועגען אַ שניידער, וואָס האָט ציגענומען צוויי טייערע פעלעכלעך יתיר ביי אַ פריזן און טענה'ט דערנאָך פאַר'ן רבין: נישט איך האָב יתור בעגאַנגען, א מנהג פון קדמונים". אַקבענפעלד „דער ערשטער יודישער רעקרוט" ז. 37 ברענגט אַ ווערטעל: פאַרוואָס רופט מען דאָס וואָס אַ שניידער גנב'ת — יתר? — ווייל ער איז מיתיר דעם וועג וואָס אַ פראָסטער גנב מוז געהן גנ'בנען און דער שניידער גנב'עט ביי זיך אין דער היים".

[2] „דער בן יחיד" מאת אמ"ד, ווילנא, תרל"ה. ז. 16.

דעם שנײדערס כּלים זײנען אַ נאָדעל, שער־און־אײזען. די אַלע כּלים װערען בענוצט אין דער בּידערשפּראַך פון׳ם פאָלק:

װעלענדיג זאָגען, דאָס פון אַ שנײדער קאָן מען זיך קײן גוטס ניט דערװאַרטען, זאָגט מען: „װאו אַ נאָדעל שטעקט—איז מרינה׳.

אויף יעדע נײע זאַך זאָגט מען: „ניי פון דער נאָדעל" 1); „ערשט פון דער נאָדעל" 2). עס װאָלט געװען נאַטירליך צו זאָגען: „אַ נײער אַנצוג נאָר־װאָס פון דער נאָדעל אַװעק" 3), זאָגט מען אָבער איך: „א פּאָר פאָלק נאָר־װאָס פון נאָדעל אַרױס" 4), „אַ יונג אַדװאָקאַטעל, נאָר-װאָס פון דער נאָדעל אַרױס" 5), „אױסגעקלערט א װאָלאַך פון דער נאָדעל" 6).

װען אַ שנײדער לעגט אויף דער עלטער אַװעק די מלאָכה, הײסט עס ער האָט „געלעגט שער־און־אײזען" 7). מען זאָגט אָבער אַזױ איך איך אַנדערע בעלי־מלאָכות 8), זאָגאַר אויף אַ מלמד זאָגט מען: „ער האָט געלעגט שער־און־אײזען" 9).

בײ שלום־עליכם׳ן װערען שנײדער—אָדער אפשר בכלל גאָר בעלי־מלאָכות—אָנגערופען קאַטאָװעסדיג, אָדער אויף „פאַן־בראַט"־לשון: „שער און־אײזען אונזער פאָלק, עמך!" 10).

אַ שנײדער, װען ער האָט קײן אַרבײט ניט, הײסט עס: „ער זיצט אָהן אַ שטאָך אַרבײט" 11), עס איז אָבער פערברײטערט געװאָרען אויף אַלע בעשעפטיגונגען, אַזױ, דאָס מען זאָגט אפילו: „די מעקלערס גײען אַרום בטל אָהן אַ שטאָך אַרבײט" 12).

װען אַ שנײדער ענדיגט אַ שטיקעל אַרבײט פרײטאָג־פאַרנאַכט אויף

1) מענדעלי מו״ס, „פישקע" ז. 35.

2) מענדעלי מוכר ספרים ב. VI ז. 53. שלום־עליכם ב. IX ז. 310. פרץ ב. II ז. 144.

3) שלום־עליכם ב. XI ז. 315.

4) דארט. ב. VII ז. 86.

5) דארט. ב. VIII ז. 183.

6) פרץ „אין פאָליש" ז. 12.

7) א. בערנשטײן „אַװעקלעגען".

8) זעה מענדעלי מו״ס ב. XV ז. 46 „אַרבײטער האָבען אַװעקגעלעגט שער־און אײזען". שלום־עליכם ב. X ז. 17 ספּעקטאָר „קאַליקעס" ז. 87.

9) ש״ע ב. II ז. 29.

10) זעה שלום־עליכם ב. XIII־ז ז. 13, 49.

11) מענדעלי מו״ס VI־34, 101. שלום־עליכם ב. I 48, X—176, סבגז 14. פרץ VIII־109: „קײן שטאָך ניט געהאַט".

12) שלום־עליכם, מנחם־מענדיל" „סיליאָנען".

שבת, אײלט ער זיך דאָך, דעריבער װערט יעדע מלאָכה, װאָס װערט געמאַכט בקיצור און אין אײלעניש. אָנגערופען „שבת־שטעך" 1).

אינטערעסאַנט איז, דאָס אױך אױף פּױליש זאָגט מען אױף געפּו־שערטע מלאָכה: „Sobotnim sztychem na niedzielny targ" 2). מען זאָגט אױך: „שבת־שטעך האַלטען ניט" 3).

װען אײנער באַלאַמוטשעט בײ אַ מלאָכה פרײטאָג ביז גאָר שפּעט, זאָגט מען: „ער האָט געמאַכט אַ שטאָך אין שבת".

אױף שנײדער־לשון זאָגט מען: „אָגיל ואשמח—צוגעשניטען און אױפגענעהט" 4).

פון שנײדערײ זענען אױך גענומען די אױסדריקען: „ער האָט גע־כאַפּט דעם סטריה" 5).

מען זאָגט אױך: „אין די קלײנע שטעטלעך װערט אַלץ אָבגענײען פערנײט און פערדרעקט" 6). אַ שײנע רעדענסאַרט איז אױך: „גענײטע זאַכען טרענען זיך" 7).

די יונגעלײט, װאָס ברענגען אָב די אַרבײט, בעקומען „בײער־געלד" 8). בײ מענדעלי מו"ס הײסט עס „קריטשענע" 9).

בײ א. בערנשטײן זענען נאָך דאָ פאָלגענדע שפּריכװערטער װעגען „שנײדער": „אַז מען בעצאָהלט ניט דעם שנײדער, שלעפּט ער די פּאַסטריגע ניט אַרױס" 10).

„װען בײזערט זיך ניט דער שנײדער אױף דעם שטיקעל אַרבײט?—אַז מען נעהט איהם תכריכים".

„װען נעהט אַ שנײדער אומיסט?—אַז ער פערגעסט צו מאַכען אַ קנײפּעל".

זעה נאָך א. בערנשטײן, נומער 3890.

---

1) מענדעלי מו"ס „שם ויפת" 14, XI—96.

2) ז. בײ אַנטאָני קראַבנאָװאָסקי: «Przenośnie mowy potocznej» ב. II ז. 23.

3) א. בערנשטײן „שבת" 15.

4) ש"ע „מבגיל" 14, ב. VII ז. 67.

5) מענדעלי מו"ס VI—63, XI—157. (ב. VII ז. 202: „געחאַפּט דעם שניט".)

6) „מענדעלע בלאַנק" ז. 74. „גענײט און פערדרעקט" װערט אױך געמאַכט א „גאָט־מקושט".

7) א, בערנשטײן, װאָרט־שפּיל צװישען „גענעהט" און „גענײט" ד. ה. גע־צװאונגענע זאַכען האַלטען ניט.

8) „בײער געלט" הײסט בכלל דאָס געלד װאָס מען גיט משרתים א. ד. ג. זעה „דער דעקטאָר" פון יאָזעף װער ב"ײנבקיא װאַרשא 1876 ז. 34 און ז. 70.

9) ב. VI ז. 33.

10) ליניעצקי „פּױנ'ס יאַריד" ז. 13: „אױף גיך אױף געסטריגערטער נאַציאָנאַליטעט".

VI.

בעלי־עגלות.

„אויס ברוקעס—וואַגאָנען!
עס פייפט שוין און קנאַקט!
טויט בעל־עגלה׳ס,
בעוואַקסען דער טראַקט״ ...[1].

אַ הייניגער לעזער וועט גאָר נישט פערשטעהן, וואָס איז די מעשה, וואָס די בעלי־עגלה׳ס האָבען עפּעס אַזוי זוכה געווען, דאָס זיי זאָלען אין דער שפּראַך פערנעהמען אַזאַ אָנגעזעהענעם אָרט צווישען איבּ־ריגע בעלי־מלאכות. דער לעזער מוז אָבער געדענקען, אַז היינט איז נישט אַמאָל, היינט האָט די באַהן כמעט ווי אָבגעטויט די בעלי־העגלות מיט זייערע ברוקעס צוזאַמען, אָבער אַמאָל...

בעלי־עגלות האָבען זיך איינגעקויפט אַ ביטערען שם ביים עולם. און מען זאָגט: פון דריי „פייען״ זאָל דער אויבערשטער אויסהיטען—„פון פּישערס, פלייטשערס און פוהרמאַנעס״. דאָס זאָלען זיין די ערגסטע בעלי־דברים, בעזונדערס די פוהרמאַנעס, זיי נעהמען און פּאַקען־אָן „פּאַרשוינען״ (כמעט ווי אַ ספּעציעלער בעל־עגלה׳שער טערמין) וויפיל זיי ווילען. רעב־נען זיך נישט מיט קיינעם ווילען; הייסט מען זיי פאָהרען, שטעהען זיי, הייסט מען זיי שטעהן, פאָהרען זיי דוקא [2], דעריבער זאָגט מען, דאָס זיי הייסען נישט בעלי־עגלות נאָר „בעלי־גלות״, ווייל מען איז ביי זיי אין גלות [3].

---

[1] י׳ פרין. ב. X „דער בעל־עגלה״ ז. 130.

[2] זעה א. ס. דיק „רוזע פינקעלע״ ווילנאַ תרל״ד, ז. 9: „און די איהיב. וואָס האָבען זיך אָקאָרשט בעפרייט פון די טיראַניע פון זייערע בעלי־עגלות״... אויף די דאָזיגע ווערטער קומט דאָרט נאָך צו פאָלגענדע אַנמערקונג: „עס זענען דאָ דריי כלי־העולם. וואָס עס ליידען פון זיי זייער אָפט די גרעסטע נכבדי העולם. א) דער גרעסטער כוחר פון דעם בעל־עגלה. ב) די רייכסטע כלה פונ׳ס ברחן, ווי־פיעל ער וויל פרעסט ער אויס טרערן און דרייט זיך מיט איר צום כישר־טאַנץ. ג) דער גרעסטער עולם פון אַ חזן א נאַר.

זעה אויך ספּעקטאָר „עניים ואביונים״ ז, 87, ווי אַלע וואַרפען זיך אונטער אָהן טענות ומענות דעם ווילען פון בעל־עגלה, „וואָרום געניטע פּאַרשוינען ווייסען שוין פאָרויס, אַז עס זענען גאָר אומזיסטע רייד. דער בעל־עגלה פיהרט שטענדיג אויס זיינס״.

[3] זעה שלום־עליכם „לכבוד יום־טוב״ ז. 198: „וועד עס מיינט, אז א בעל־עגלה איז אַ מענש, וואָס קיינער איז נישט מחויב צו ליידען פון איהם גלות, האָט אַ טעות״.

מען זאָגט אויך פּאַראָדיש: „כי הנה כחומר ביד היוצר—זוי דער פּאַרשוין ביים בעל־עגלה" 1), מען פרעגט אויך אַ קשיא: פאַרוואָס שטעהט אין „כחומר ביד היוצר" אויסגערעכענט: ווי דאָס לייס אין האַנד פון טעפּער, ווי דאָס גלאָז ביים גלעזער א. ד. ג. און עס שטעהט נישט, ווי דער פּאַרשוין אין דער האַנד פון בעל־עגלה? און מען ענטפערט, דאָס דעם בעל־עגלה האָט מען טאַקי אויך געהאַט אריינגעשטעלט, אָבער אַ בעל־עגלה האָט שוין אַ טבע, אַז ווען מען הייסט איהם שטעהן—פאָהרט ער צו־להכעיס אַוועק, איז ער אויך דאָ אַוועקגעפאָהרען.

דעמזעלבען תירוץ ענטפערט מען אויך אויף דער קשיא: פאַרוואָס שטעהט „חרש, שוטה וקטן פגיעתן רעה — החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורים" (בבא־קמא, דף פ"ז) און ס'שטעהט נישט דערצווישען אויך אַ בעל־עגלה 2). וואָס כידוע איז פגיעתי רעה, זאָל איהם איינער נישט בעצאָהלען אַ גראָשען, איז ער מיט'ן חיות נישט זיכער, און אַז ער מאכט־אָן כל־השאָדענס, פאַלט איהם גאָר נישט איין צו צאָהלען אַ פּעני?

און מען ענטפערט אויך דעמזעלבען תירוץ: מ'האָט איהם אריינגעשטעלט—האָט ער גענומען די בייטש און היידאַ, אַוועקגעפאָהרען...

מען זאָגט, דאָס אויב מען ברויך ערגיץ־וואו צופאָהרען דאַרף מען בעשטעלען דריי פורען: איינע, וואָס זאָל אונז פערפיהרען, איינע, וואָס מיר זאָלען פערפיהרען, און אַ דריטע, מיט וועלכער מען זאָל טאַקי פאָהרען אין אמת'ן.

אויף ספעקטאר „עניים ואביונים" ז. 90: „ביז וואַנען ייִעלען יודען זיין אין גלות ביי יודישע בעלי־עגלות"... יעצט איז שוין פערשטענדיך וואָס „דער בעל־עגלה" טענה'ט ביי פרץ'ן (כ. X ז. 136).

„און מיך פלעגט מען שעלטען,
און זידלען, און פליכען...
וואו נעמט מען די באהן שוין...
מען האָפט אויף משיח'ן!
איך בין דאָס גלות,
די באַהן איז משיח, —
עס זאָל איהר אין טאַטענס
טאַטען אַ רוח!...

1) א. בערנשטיין, „פּאַרשוין" 2.

2) מען זאָגט, דאָס אייגענטליך האָט צווישען די, וואָס „פגיעתן רעה, געברויכט צו שטעהן אויך דער גביר: נאָר ווייל „רבי מכבד עשירים" האָט ער דעם גביר פערשוינט און נישט אריינגעשטעלט.

מען פערטיידיגט אָבער אויך רבי'ן, דאָס דעריבער איז ער געווען אַ „מכבד־עשירים", כדי דאָס איהם זעלבסט—רבי'ן—זאָל מען אויך נאָר צוליב זיין עשירות מכבד־זיין און נישט צוליב זיין תורה. דען ער האָט נישט געוואָלט אַ הנאה האָבען פון זיין תורה. (זעה מהרי"ל, ליקוטים).

וועלענדיג זאָגען, אַז די זאַך, מיט וועלכער אַ מענש בעשעפטיגט זיך, מאַכט אויף איהם אַנ'איינדרוק און ס'איז משפיע אויף זיין מהות, זאָגט מען: „דער בעל-עגלה פאָרט אַזוי לאַנג מיט'ן פנים צו די פערד, ביז ער ווערט אַליין אַ פערד".

מ'זאָגט אויך: פאַרוואָס הייסט ער „בעל-עגלה" און נישט „בעל-הסוס"? — ווייל ער איז נאָר אַ בעל איבער דער עגלה, אָבער נישט איבער'ן סוס. דען דער סוס איז מעהר רייט פון איהם.

אַ בעל-עגלה — דערצעהלט מען — האָט אַמאָל געהאַט אַ דין-תורה מיט אַ סוחר, בכן ער איז געפאָהרען מיט זיין סחורה ווינטער אין שווערען וועג, איז דאָס פערד געפּגר'ט, וויל ער, דאָס דער סוחר זאָל איהם בעצאָהלען פאַר'ן פערד. אז ער האָט דעם דין-תורה פערשפּילט, שרייט ער צום רב: וואָס זאָגט איהר מיר אַ תורה? די תורה איז געגעבען געוואָרען סיון, ווען ס'איז דער בעסטער גאָלדענער וועג, און איך בין מיט איהם געפאָהרען טבת, אַ ביטערער בלוטיגער וועג!

ווען ס'שטאַרבט ביים בעל-עגלה ס'פערד אויפ'ן וועג, מוז ער נאָך דעם וואָגען אויך איבערלאָזען הינטערוועגס ערגיץ, און ער קומט אַהיים בגפו, בלויז מיט דער בייטש אין האַנד. פון דעם איז געקומען, וואָס אויף יעדען, וואָס קומט אָהן אַ גראָשען ביי דער נשמה, זאָגט מען: „ר'איז געקומען צו פאָהרען אַהיים מיט'ן בייטשעל"; „געבליבען מיט'ן בייטשעל" 1).

מיט דער בייטש שמייסט מען. דעריבער, ווען איינער האָט אויפ'ן צווייטען אַ „רוט", ד. ה. ער קאָן איהם דראָהען, שלעכטס טון א. ד. ג., הייסט עס: „ער האָט אויף איהם אַ בייטש" 2). עס קאָן אָבער אויך זיין, דאָס איינער האָט אויפ'ן צווייטען „אַ בייטש — אַ פּעקעל בריף" 3). ווען איינער גיט אַליין יענעם די מעגליכקייט, דאָס יענער זאָל איהם קאָנען „האַלטען ביים האַלז" — הייסט עס: „ער האָט אַליין אַרויסגעגעבען אַ בייטש אויף זיך 4).

דער דישעל האָט אויך געגעבען אונז פאַרשידענע רעדענסאַרטען: „ווי דער בעל-עגלה וויל, אזוי דרעהט ער מיט'ן דישעל" 5). „די צונג איז, ווי אַ לעדערנער דישעל" 6), ד. ה. מען קאָן מיט איהר דרעהען

---

1) זעה שלום-עליכם ב. VII ז. 27 ב. VIII ז. ז. 48, 49. זעה אויך דיק „גנבע גנב" ז. 33 „אין דער שאַפער איז אַוועק צוריק מיט דעם בייטשעל, ווי אַ נאַר אהן אַ שקאַטולקע און אהן שכל".

2) דאָרט. ב. XIII ז. 22.

3) דאָרט. ב. XII ז. 91.

4) דאָרט ב. I ז. 87.

5) א. בערנשטיין.

6) דאָרט.

און רעדען הײנט אַזױ, מאָרגען אַזױ. מענשען אָהן אַ פעסטער דעה, װעלכע בײגען זיך לױט יעדען װינט, רופט מען אױך „לעדערנע דישלעס" [1]; אַ שלים־מזל, אַ לא־יצלח, אַ „מראַפּקע" הײסט „אַ לײמענער דישעל" [2].

צוריקדרעהען און צוריקפאָהרען הן פון אַ װעג, הן פון אַ געשעפט זיך צוריקציהען, הײסט: „פערקערעװען דעם דישעל און פאָהרען אַהײם" [3]. װעהר מאָדערניש איז דער אױסדרוק בײ שלום־עליכם („מבול" 142): „פערקערעװען דעם דישעל און שטעלען פּנים".

עס טרעפט, דאָס פאָהרענדיג אין דער פינסטער בײנאַכט גיט מען אונגעריכט אַ פאָהר־אַרײן אין אַ מענש, אַ הױז א. ד. ג. װען אײנער קומט אין גיט אַ פאָהר־אַרײן אין די רײד מיט לגמרי גאָר עפּעס אַנדערש זאָגט מען: „אַרײן מיט'ן דישעל". װעלעדיג זאָגען, דאָס מען מוז יענעמס איבערשלאָגען די רײד, זאָגט מען: „מען דאַרף איהם געבען אַ פאָהר־אַרײן מיט'ן דישעל אין גאַניק אַרײן" [4].

װען אײנער קומט צופאָהרען פרײטאָג שױן שפּעט אין אָװענד, זאָגט מען: „ער איז אַרײנגעפאָהרען מיט'ן דישעל אין דער שיסעל לאָקשען" [5], ד. ה. ער איז געקומען צופאָהרען, װען מ'האָט שױן געהאַלטען בײ די לאָקשען, דען פרײטאָג צו־נאַכטס פלעגט מען עסען לאָקשען [6].

װען אײנער װאַרפט אַראָב פון זיך דעם עול, הײסט עס: „ער האָט אַראָבגעװאָרפען פון זיך די לײצען" [7]. בײ דינעזאָהן [8] לעזען מיר: „דערװײל האָבען די װאָסקעס (לײצען) מיט'ן בײטש אין האַנד און קערעװעסט".

פאַרהאַן נאָך בעל־עגלה'שע װערטלעך: „אַז מען מעג שמירט, פאָהרט מען" [9], „מישע יעדעש, דאַלשע בודיעש" [10]. אײסער דעם האָבען מיר נאָך בײ אַ. בערנשטײן אַ רײה בעל־עגלה'שע װערטלעך:

---

[1]) זעה מענדעלי מו"ס ב. I „אַלטע מעשה" ז. 19.

[2]) דינעזאָהן, „יאָסעלע" ז. 50.

[3]) ש"ע עליכם ב. X ז. 299; ב. II ז. 245, ב. XI ז. 111. דלוגאַטש „דער קיבב התיהיניק" ז. 96: „אײנגעדרײט דעם דישעל קאַטאַי צוריק".

[4]) דאָרט ב. X ז. 250.

[5]) מענדעלי מו"ס ב. VII ז. 150.

[6]) זעה מײן „האונדער־אוצר פון דער יודישער שפּראַך" ב. I ז. 93.

[7]) מענדעלי מו"ס IV—24.

[8]) „הנאהבים והנעימים" ז. 35.

[9]) ש"ע ב. VIII ז. 162. מען זאָגט אױך: „אַז מען שמירט־אָן די רעדער, סקריפּען זײ ניש". „שמירען" מײנט מען „הוראה" געבען. זעה א. ב. „ראָד" 2.

[10]) מענדעלי מו"ס „טאַקסע" ז. 31.

„אַז מען ווייל אָבטהון דעם בעל־עגלה אַ שפּיצעל, גייט מען ביים וואָגען צו פוס".

„אַ וואָגען איז אַ זייגער, אַ שליטען איז אַ פּגר" [1].

„אויף וואָס מען זיצט פאַר אַ וועגעלע, אַזוי זינגט מען דאָס ניגונ'על".

„אַז דער וואָגען פאַלט, זענען די רעדער צו שווער".

„דער וואָגען רוהט זיך אָב ווינטער, דער שליטען רוהט זיך אָב זומער, דאָס פערד, — קיין מאָל נישט" [2].

„ווער עס זיצט אויפ'ן וואָגען אויבען־אָן, פאַלט אויך צום ערשטען אַרונטער".

„ניט מיט קיין וואָגען, ניט מיט קיין שליטען" (פון אַ שווערען עסק וואָס ס'איז נישט אַרויסצוקריכען).

„נעבען אַ שווערען וואָגען איז גוט צו־פוס צו געהן" [3].

„ביי אַ אביון אַ צווילינג, איז ווי דאָס פינפטע ראָד ביים וואָגען" [4].

„אַ שטוב אָהן אַ בעל־הבית'טע, איז ווי אַ וואָגען אָהן רעדער".

„אַ גילדען נעגעלע, ציהט אַנ'אייזערן וועגעלע" [5].

„שמיר דאָס פערד מיט האָבער, נישט מיט דער בייטש" ד. ה. אַז די ווילסט ס'זאָל גוט געהן, גיב עס גוט צו עסען. מען זאָגט אויך: „בראַנפען רעדט, האָבער געהט". עהנליכעס געפינט מען אויך אין תלמוד „דוק בככי ותשכח בנגרי" (שבת קנ"ב.), „ניגרי דחמרא שערא" (שבת נא:

---

[1] בערנשטיין האָט עס נישט־ריכטיג פערשטאַנען: אַ וואָגען איז אַ זייגער — גוט — צי שלעכט, קודם געהט ער, אפילו אויפ'ן שניי; אַ שליטען — אַ פּגר, דען פּלוצים — צעגעהט דער שניי און דו קאָנסט מיט איהם גאָרנישט מאַכען.

[2] מ'פערציילט: צוויי פריצים האָבען געהאַט אַ יוד אַ פאַכטשאַרש. איינמאָל האָבען זיי זיך צעקריגט, פון וועמען דער יוד איז מעהר צופרידען, איז געבליבען, ס'זאָל פרעגען דעם יוד אַליין.

מ'רופט איהם ער זאָל זאָגען נאָר אמת, כאשר עם לבבו. דער יוד פערטראַכט זיך, און זאָגט מיט אַ משל: ס'האָבען זיך אַמאָל געשפּאַרט דער שליטען מיט'ן וואָגען, פון וועמען דאָס פערד איז צופרידענער, מ'האָט געפרעגט דאָס פערד זעלבסט, און ס'האָט געענטפערט:

— דער חילוק צווישען אייך איז דער, וואָס איינעם שלעפּ איך זומער, דעם צווייטען שלעפּ איך ווינטער, אָבער שלעפּען שלעפּ איך ביידע...

[3] אויך ביי ספּעקטאָר'ן ב. I ז. 10.

[4] יעדער איבריגער באַלאַסט רופט זיך: „דאָס פינפטע ראָד פון וואָגען". פערגלייך „מען דאַרף איהם האָבען, ווי דאָס פינפטע ראָד ביים וואָגען". אַ. בערנשטיין „ראָד" 4.

[5] ד. ה. געלד איז אַלין גובר. דאָך בעגרייף איך נישט, פון וואָס דאָסדאָזיגע שפּריכוואָרט איז גענומען. — מען זאָגט אויך:

„געבען אַ גאָלדען וועגעלע פאַלט־אַראָב אַ גאָלדען נעגעלע" — ד. ה. ביי אַ גביר איז זיך גוט צו רייבען.

„אַ שלעָבט ראָד סקריפּעט אַמערנסטען", ו. ה. אַ נידריגער מענש־
מאַכט־אָן דעם גרעסטען רעש. (זעה אויך ביי א. בערנשטיין „פאָהרען" 1).
אַ בעל־עגלה'שען רעגעל. און ראָד 2),

מען פרעגט קינדער אַ רעטעניש: צוויי גרויסע ברידער יאָגען צוויי
קליינע ברידער און קאָנען זיי נישט כאַפּען?

דאָס מיינט מען די הינטערשטע צוויי רעדער פון'ם וואָגען, וואָס
זענען גרעסער פון די פאָדערשטע צוויי.

איך בין נישט בקי אין „מעשה־מרכבה" און כ'ווייס נישט גענוי,
וואָס דאָס הייסט אַזוינס „געברענגט אַ פערד איינגעשפּאַנט אין דראָנזשיק" 3)
אָבער אַז מיר וועלען דורכלעזען אַ שען־געמאָלטע סצענקע ביי מענדעלי
מוכר־ספרים 4), וועלען מיר שוין נאָכדעם פערשטעהן די רערענסאַרטען,
אין וועלכע אונז געהט דאָ:

„עס לויפט זיך אַ קליין לאָשאַקיל הינטער דעם וואָגען, וועלכען די
וויסטע מאַמע זיינע, די שקאַפּע, שלעפּט נעבעך, איינרייסענדיג זיך דאָס
געזונד און כאַפּענדיג הינטערווילעכס אַ שמיצעל, גאָרנישט, עס זאָל איהם
דאָס אָנהויבען צו אַרען. עס לויפט זיך פריי, יאָגט העמדום־פּענדום,
דריגעט מיט די פיסלעך, טאַנצט, שפּרינגט, האָין־האָין האָין, לעבעדיג־
פרעהליך פערדרייסענדיג דעם וויידעל, און האָט אַ הנאה פון לעבען.
פלוצים טהוט מען איהם אָן אַ צוימעל, מען שפּאַנט עס צו מיט אַ שטרי־
קעל צו דער פערוואָגעלטער מאַמען, נעה, בחור, גיט מען איהם שטאַרק
אָנצוהערעניש מיט דער בייטש, נעה, בחור, אויפ'ן דראָנזשיק!"

דאַכט זיך, אַז מיר וועלען יעצט שוין פערשטעהן, וואָס הייסט: „ר'
יוחנ'צע האָט שמחה'ן גענומען אויפ'ן דראָנזשיק, האַלט די בייטש אָנצו־
טרייבען" 5)... אָדער „ביי מיר, זייט זיכער, וועט ער שוין געהן אויפ'ן
דראָנזשיק" 6).

ווען איינער פערשפּילט ס'גאַנצע געלד אין קאָרטען האָט מען אויף

---

1) ספעקטאָר „עניים ואביונים" ז. 45. זעה אויך מענדעלי מוכר ספרים ב.
XI–ז. 74.

2) ב. VII ז. 55.

3) מענדעלי מו"ס IX ז. 57.

4) שלום־עליכם ב. XI –ז. 330. זעה אויך ב. IX–ז. 174. זעה אויך ב. III,
„דאָס נייע כתרילעווקע" ז. 10: „נעהם זיי אויפ'ן דראָנזשיק".

5) „לכבוד־יום־טוב" ז. 287.

6) צו דערקלערען ווייס איך עס נישט, דאָך פערגלייך עס מיט'ן פּוילישען
Drążkowy.

איִהם רחמנות און ט׳ערלויבט איהם מיִטצושפּיִלֶען עֶטליִכֶע קאָן אָהן געֶלד־
דאָס הייסט! „ער געֶהב־מיִט אויפ׳ן דראָנזשיִק״ 1).

איך וויִל נאָך אייפּמערקזאַם־מאַכֶען, דאָס ווי עֶס ווייזט זיִך פון שלום־עליכם׳ן, האָבען בעלי־עגלה׳ס אויך געֶהאַט אַ מין בעֶזונדעֶר לשון, אַזאַ מין זשאַרגאָן. זעה אַ ביִסעֶל „בעל־עגלה־שפּראַך״ ביי איִהם ב. X ז. 137. און אַ ביִסעֶל „בעלי־עגלה־לשון״ ב. III „דאָס נייע כתריִליִוועקע״ ז. 10 און ב. IX ז. 174, דערצו געֶהעֶרט דעֶר אָפט ביי איִהם בעֶנוצטעֶר „מאַכֶען לעֶמעֶל״, וואָס איך קאָן ניִשט וויִסעֶן אויף געֶנוי זיין כוונה. (זעה אָבער ביי א. בעֶרנשטיין).

צום בעלי־עגלה־לשון מוז אויך געֶהעֶרעֶן די פאָלגעֶנדעֶ שטעֶל פון פריִ׳ס בעל עגלה:

„אַ קאַפּ״ איִז די טייטש:
איין איִבריִגעֶ קללה,
אומזיִסטיִגעֶ בייטש.
אַ בעל־עגלה׳ס
קונצעֶדיג מאַיעֶן... (?)

זאָל אויך ניִשט פעֶרגעֶסעֶן ווערעֶן דאָס, וואָס שלום־עליכם זאָגט־
עדות בכן. „כתריִליִוועקעֶר בעלי־עגלות זעֶנען שאַרף אויף צונעֶמעֶניִשעֶן״ 2).

ס׳איִז נאָך דאָ אַ רעֶדענסאַרט: „אַרוֹיס פון די האַלאַבליעֶס״ (לי־ניעֶצקי, „פּינ׳ס יאַריִד״ ז. 6 שרייבט אַפילו אויף די פּעֶדעֶר: „זי איִז אַרוֹיס פון די אַהלאָבליעֶס און טעֶנטלעֶן אנגעֶהוֹיבען״.

VI

כלי־זמרים.

דעֶר עיקר האָבעֶן די כלי־זמרים געֶהאַט זייעֶר פרנסה פון יודיִשעֶ־
חתונות, דעֶריִבעֶר זאָגט מעֶן, אַז „ספירה—קומט אויף די כלי־זמרים אַ פגירה״ 3), אָבעֶר די כלי־זמרים פלעֶגעֶן אויך אַרומגעֶהן שפּיִלעֶן אין די הויפעֶן ביי פּריִצים אויף בעֶלעֶר גאַנצעֶ וואָכעֶן און דאָרט אויסשטעֶהן כל־המיני ווילדעֶ צרות פון די צעֶהוליִעֶטעֶ שכורים 4).

---

[1]) צו דעֶרקלעֶרעֶן וויים איך עֶס ניִשט. דאָך פעֶרגלייך עֶם מיט׳ן פּויליִשעֶן Drażkowy.

[2]) שלום־עליכם, לכבוד יום טוב ז. 287.

[3]) א. בערנשטיין. אין כפירה טאָרעֶן, כידוע, קיין חתונות ניִשט פאָרקומעֶן.

[4]) זעה די מוסטעֶרהאַפטעֶ ערצעהלונג פון ד. פּריִשמאַן „ביום הכפורים״ כרך י״א ז. 12.

די „כלי־זמרים" וויכטיג אויף אַלע חתונות און פֿערווייליגונגען אין דער פּראָווינץ־געזעלשאַפֿט, האָבען זיי ממילא שוין נישט געקאָנט זיין אַזוי שטרענג אין זייער אויפֿפֿיהרונג, ווי דער יודישער עולם איז געוועזען אין יענע צייטען, זיי זענען דעריבער געוועזען די ערשטע העלדען פֿון ליבע־אינטריגעס (זעה שלום־עליכם׳ס „סטעמפּעניו", פּרץ׳ס „שפּילט פֿאַר׳ן טויער", אַ „כלי־זמר־טויט", אויך „מוסר" און „וואָס אין פֿידעלע שטעקט").

די מוטער זאָגט דעריבער ריכטיג אין דער ערצעהלונג „שאַמפּאַניער" פֿון פּרץ׳ן: „איך האָב מיין טאָכטער ווי אַן אויג אין קאָפּ געהיט... עס דרעהען זיך אַרום כלי־זמרים"... (דאָס זעלבע—„מוסר" ב. IV ז. 223).

אויך שלום־עליכם שרייבט 1): „דאָס רוב כלי־זמר זענען געכאַפּט, זאָגט מען, אויף התונות, אויף פֿאַרשפּילען און אויף חתן־מאָלס".

שפּילען אויף אַ חתונה האָט זיך גערעכענט פֿאַר גאָר נישט קיין בכבוד׳ע זאַך. אַזוי דערצעהלט אונז מענדעלע 2) אויף הערצעל קיילע׳ס דעם סטאָליאַר, דאָס ער „פֿלעגט שפּילען פֿידעל, אָבער נישט אויף חתונות, חלילה". מיר קאָנען זיך דעריבער שוין מעהר נישט וואונדערן, בעגעגענדיג אין די תשובות פֿון ר׳ חיים יאיר באַכראַך 3) אַזאַ שאלה: צורבא מרבנן... אם הרשות בידו לנגן בכנור לפני חתן וכלה בהליכתן להופה או במשתה של מצות חתונה, או אסור לו לבזות עצמו? תשובה: ראוי להסתפק אם כנגן המנגן... הוי בזיון, אם כי דרך לקבל עליה שכר... הוא קצת בזיון לפי סדר והנהגת העולם. ושמם מוכיח עליהם שנקראים „לצנים". אייזיק מאיר דיק דערצעהלט אונז 4) וועגען „קאַרפּעל דער פֿידלער", „דאָש ער וואַר נור איין פֿרומער פֿידלער, דען ער פֿלעגט צו שפּילען נור אויף אָרימע התונות אומזיסט, און האָט זיך גענעהרט נור פֿון פֿאַרבערייי".

ווען איינער האָט דעם בריהמטען סטריקאָווער רבי ר׳ וואָלף אָנגעפֿרעגט, צי ער זאָל זיך משדך זיין מיט איינעם אַ איינגעקומענעם גביר, וואָס איז אַמאָל געוועזען אַכלי־זמר, האָט דער רבי איהם געענטפֿערט:

„אם כי זרחה שמש הצלחתו ויגע בצנור
עודנו נקרא בפי־כל תופש הכנור" 5).

---

1) „לכבוד־יום־טוב" ז. 230.

2) ב. II ז. 81.

3) סימן ר״ה.

4) „אַלטע אידישע זאַגען" מאת אמ״ד, ווילנא, תרל״ו, ז. 27.

5) דער אויסדרוק „ויגע בצנור" געפֿינט זיך שמואל־ב׳ ה׳ ח׳. דאָ מיינט־מען אין די צנורות ההשפעה. און אין דעם פּיוט פֿונ׳ם דריטען שבת נאָך פּסח אינ׳ם „וגלת" שטעהט אויך „מתי אגע בצנורי".
„תופש הכנור" געפֿינט זיך בראשית ד׳—כ״א.

געשפּילט האָבען יודישע כּלי־זמרים אויף פאָלגענדע כלים: אַ פידעל 1), אַ פלייט 2), אַ פויק 3), אַ קעסעל־פויק 4), אַ קלאַרנעט 5), אַ „באָמציק־צאַק“ אָדער אַ „קלאַפּטעלער“, ווי מען רופט עס אין אַנדערע מקומות 6), אַ באַס 7), אַ באַנדורע 8), אַ צימבעל 9), אַ קאָנטראַ־באַס 10)` און אַ טראָמייט 11).

„זיין פידעל רעדט ווערטער“, דאָס איז ביי יודען דער גרעסטער שבח פאַר אַ כּלי־זמר. אַזוי שרייבט דינעזאָהן 12): „זיין פידעלע האָט נישט געשפּילט, נאָר „גערעכט“, מען האָט ממש ווערטער געהערט“. אויך אויף „סטעמפּעניו“, דערצעהלט שלום־עליכם 13): „ער פלעגט אַ באַפּ־טאָן דאָס פידעלע אין אַ פיהר־טון מיט'ן סמיק, איין פיהר־טון, נישט מעהר, פלעגט דאָס שוין אָנהויבען ביי איהם צו רעדען; אָבער ווי אַזוי מיינט איהר רעדען? טאַקי מיט ווערטער, מיט אַ צונג, ווי, להבדיל, אַ לע־בעדיגער מענש“.

מען פלעגט אויף אַ חתונה שפּילען לכבוד יעדען מחותן אַ „וויוואַט“ 14) און צומאָרגענס ווידער אַ „פריהמאָרגענס“ אָדער אַ „דושען דאָברי“ 15), אויף דעם יודישען „סגי־נהור“־לשון הייסט דעריבער איינעם אָנשילטען, אָנווידלען וויפיל ס'געהט אין איהם אַריין: „אָבשפּילען אַ בייזען, אַ

---

1) מענדעלי מו"ס ב. VIII ז. 219, ב. XII „נשרפים“ 7. פרין „פאָלקסט. געשיכטען 152; צוויי פידעל. שלום־עליכם ב. III „ערשטער ראָמאַן“ 24.

2) מענדעלע מו"ס ב. VIII ז. 219. פרין ,פאָלקסטימליכע געשיכטען“ 152 שלום־עליכם ב. III ז. 24. ממו"ס XII „נשרפים“ 7.

3) מענדעלע מו"ס ב. VIII ז. 219, ב. XII „נשרפים“ 7. שלום־עליכם „סטעמפּעניו“ 12; ,טעבטשי פייקלער מיט'ן באַראַבאַן“.

4) מענדעלע־מו"ס ב. VIII ז. 289, שלום־עליכם III־24, V־53 „סטעמ־פּעניו“ ז. 12.

5) פרין, „פאָלקסט. געשיכטען“ 152.

6) פרין. דאָרט. 152 און „ביינאַכט אויפן אַלטען מאַרק“.

7) פרין, „פאָלקסט. געשיכ.“ 152. ש"ע „סטעמפּעניו“ 7.

8) מענדעלע־מו"ס XII „נשרפים“ 7.

9) דאָרט. ז. 7, ב. XI ז. 17: „צימבלען און געהען מיט די טאַצען“. שלום־עליכם „סטעמפּעניו“ ז. 7.

10) שלום־עליכם ב. V ז. 53, „סטעמפּעניו“ 12.

11) שלום־עליכם „סטעמפּניו“ 7.

12) דינעזאָהן „הערשעלע“ ז. 102.

13) שלום־עליכם „סטעמפּעניו“ ז. 9.

14) שלום־עליכם XII־226, ספּעקטאָר II־81, 77.

15) דאָרט.

ווײַסטען, אַ פֿינסטערען פּריִהמאָרגען" 1), „אָבגעשפּילט אַ דאָבראַנאָין" 2), „אָבגעשפּילט אַ וויוואַט" 3).

אַז מ'זעהט, דאָס מ'איז מיט אַ געשעפט אַרײַנגעפאַלען, מ'ווײסט שוין גאָרנישט מאַכען דערבײַ, הײסט עס: „די שפּיל איז פאַר'ן טײַוועל" 4). ווען אײנער העלפט דעם צווײטען צו מיט טענות, זאָגט מען: „ער שפּילט איהם צו". ווען ער גיט איהם צו קוראַזש מיט זײַנע רייד, הײסט עס: „ער שפּילט איהם אונטער". „ס'מזל שפּילט איהם" הײסט, ס'געהט איהם ס'מזל 5).

און דער שפּראַך זענען אַממײַסטען גענומען געוואָרען רעדענסאַרטען פון פידעל. אויף וואָילערײש הײסט שנײַדען—„פידלען". „ער האָט איהם אַהורכגעפידעלט דער פינגער, דעם האַלז", ווײַל מען פידעלט מיט'ן מעסער, ווי מיט'ן סמיק אויפן פידעל.

בדרך־ליצנות זאָגט אײנער, וואָס ס'איז איהם נישט געראָטען: „דא פידלתי"—האָב איך נישט געפידעלט! בײַ שלום־עליכם'ן 6) זאָגט מען: „איז דא פידלתם—האָט איהר נישט געטאַנצט מיט'ן בער!"

ווען אײנער שטעהט לעדיג, למשל אַ סידור און געוועלב אָהן ריוזנג, זאָגט מען: „זײ שטעהען ווי די פידלערס". דען ווירקליך, ווען דער כלי־זמר שטעהט אויף דער חתונה און קוקט אײס, ס'זאָל איהם ווער הײסען עפּעס אָבשפּילען, קוקט עס הדמנית'דיג אײס.

ווען אײנער האַלט זיך גלײַך, שטײף, זאָגט מען: „גלײַך ווי אַ סטרונע" 7), „אױסגעצויגען ווי אַ סטרונע" 8).

ווען אײנער „ציהט שוין איבער ס'שטריקעל", ס'הײסט ער פערלאַנגט אַדער וויל שוין צופיל, אַזוי דאָס ער בעקומט שוין גאָרנישט, זאָגט מען: „ער האָט אָנגעצויגען די סטרונע, אַז זי מוז לאָפּנען" 9).

---

[1] שלום־עליכם XII—81, 275. „אָבגעשפּילט איהם אַ פריהמאָרגען" ב. XIII—143 „איך קען איהם אָבשפּילען אַ פריהמאָרגען, ער זאָל מיך געדענקען דרײַ טאָג בסדרו" ש"ע „לכבוד יו"ט" 247.

[2] שלום־עליכם I—171.

[3] שלום־עליכם XIII—222, 27.

[4] שלום־עליכם ב. IX—96. זעה פרין: „ער שפּילט פאַר'ן טײַוועל". לוי־ניעצקי „פּגים ירידו" ז. 6.

[5] מענדעלע: מו"ס VIII ז. 237. „וועט יודלען שפּילען ס'גרויסע גליק" IV ז. 27.

[6] שלום־עליכם ב. III „פרעהליכע קאָמפּאַניע" ז. 22. און „מנחם מענדעל" איז דאָ אַ פּרק מיט'ן נאָמען: „עס פידעלט נישט!"

[7] שלום־עליכם ב. III, „אקדמות". דינעזאָהן „הנאהבים והנעימים" ז. 32.

[8] פרין ב. II ז. 158. שלום־עליכם XIII ז. 200.

[9] דינעזאָהן „הנאהבים והנעימים" ז. 35.

דער בויגען, מיט וועלכען מ'שפילט אויפ'ן פידעל, הייסס אויף יודיש: סמיק, סמיצ'יק און סמיטשיק. מען זאגט אבער אויף יודיש: „אַ יאָהר צווי און צוואַנציג און אפשר נאָך מיט אַ סמיטשיק" 1), ד. ה. מיט אַנ'עודף. מען זאָגט אויך: „דריי וויאָרסט מיט אַ שמיין" 2), „געהאַט פרנסה כשפע, ווי מען זאָגט: מיט אַ שמיצעל" 4). „אַ יאָהר מיט אַ שמיין" 3),

אויך געפינט מען ביי שלום-עליכם'ן 5): „געטראָפען אַקוראַט צים סמיטשיק". אויך. „וואָלט געבליבען אָהן אַ סמיטשיק" 6).

ווען מען נעהמט איינעם אויפ'ן פערהער, און דער אַרבייט אַריין אויף גוט, הייסט עס: „גענומען צום סמיק" 7).

נאָכ'ן פידעל געהט דער צימבעל: „אָנצימבלען" הייסט אָנקלאַפען, אָנשמייסען. 8). „נעהמען אויפ'ן צימבעל", „אַ נעהם טהון אויפ'ן צימבעל" הייסט נעהמען אויפ'ן פערהער, אויפ'ן „דאָפראָס" בעזונדערס דורך נאַטשאַל-סטוואָ 9). דאָס מוז האָבען די אָבשטאַמונג פון יענע געבענטשטע צייטען, ווען ביים פערהער פלעגט מען די בעשולדיגטע און פערדעכטיגע שלאָגען און הרג'ענען בתורת האַנדגעלד.

נאָכ'ן צימבעל האָבען מיר די פויק.

„זיך אָנרעדען ווי אַ פויק" 10), „אָנגעליינט ווי אַ פויק" 11), „זאָגט זיך אָן ווי אַ פויק" 12), „פול ווי אַ פויק" 13).

---

1) שלום"עליכם ב. II ז. 227. „גיין, צעהן יאָהר און אפשר מיט אַ סמיטשיק" ב. VII ז. 10, 300 „קאַרבוינים און אפשר מיט אַ סמיטשיק" ש"ע I—240.

2) פרין, „פאָלקסט. געשיכטען. ז. 175.

3) דאָרט ז. 59 „אפשר דרייסיג יאָהר מיט אַ שמיין". פרין ב. II ז. 154.

4) מענדעלי מו"ס ב. XI ז. 99. „מיט א שמיצעל אַריבער" מענדעלי מו"ס II—18.

5) VII—79.

6) ב. XI ז. 195. ד.ה. ווי אַ כלי-זמר אָהן אַ סמיטשיק.

7) זעה מענדעלי מו"ס II—35, XI—139, שלום-עליכם I—73. „גענומען ס'פערדיל צום סמיק" (שלום"עליכם VII—145) הייסט גאָר גענומען צו דער מאָ-בילזאַציע. דלוגאטש. „דער עולם התוהוניק" ז. 47: „ער נעמט מיך צום סמיק"— ער נעהמט מיך שלאָגען.

8) „אַריינגעצימבעלט שמיץ" (ש"ע I—145), „געבען מלקות, ד. ה. מען זאָל איהם אַריינצימבלען" (ש"ע III— „די רעוואָלוציע" ז. 3), „אָנגעצימבעלט" (מענדעלי מו"ס IX—100, „אָנצימבלען" (שלום-עליכם XII—82).

9) זעה מענדעלי מו"ס ב. VIII ז. 325, און שלום-עליכם ב. I ז. ז. 136, 139, ב. III „דאָס נייע כתריליוקע" ז. 48, ב. X ז. ז. 152, 155, ב. XII ז. 231.

10) שלום-עליכם ב. VII 143, ב. VIII—216. ממו"ס VIII—327, I—17, XI—11.

11) מענדעלע-מו"ס I „הבהמות" 17, II—16. שלום-עליכם IX—266.

12) דאָרט XVI—46.

13) דאָרט II—16.

9 ווען ס'האט געפֿאַלט מודיע־זיין אַ זאַך דעם עולם מטעם המאַגיס־
טראַט, פלעגט מען געהן מיט אַ פּויק איבער'ן גאַס, פּויקען, ביז דער
עולם איז זיך צוזאַמענגעלאָפען, און דאַן מסביר ומודיע זיין. דעריבער,
ווען מען דערצעהלט אַ זאַך איבערעטום, הייסט עס: „מען צעפּויקט עס",
„אויסגעפּויקט איבער דער גאַנצער שטאָט" 1). אַ רעש אָנמאַכען, הייסט:
„ליאַרמען, פּויקען" 2).

פאַרהאַן אַ שפּריכוואָרט: „אַז מען פּויקט, לאָז מען ווייטער פּויקען" 3)
— עס שטאַמט פון דעם פאַרצייטיגען מנהג, צו פּויקען פאַר דער טיר
פון אַ אָנזעצער, כדי דעם באַנקראָט מפרסם צו זיין, איינער האָט גע־
הערט, דאָס מען פּויקט פאַר זיין טיר, געשעהן איז עס על־פּי־טעות,
ער האָט זיך אָבער מיישב געווען, און אויפ'ן טעות נישט געוואָלט אויפ־
מערקזאַם מאַכען, נאָר טאַקי גלייך אָנגעזעצט. און זאָל מען שוין פּויקען
נישט אומזיסט. אויך די חפצים פון'ם אָנזעצער פלעגט מען פערקוי־
פען צוזאַמענרופענדיג קונים מיט דער הילף פון דער פּויק.

זעה ביי ספּעקטאָר 4): „מען וועט פערקויפען אַלעס, וואָס איך
פערמאָג, מיט דער פּויק".

ווען איינער האָט אַ זאַך פערלוירען פלעגט מען אויך אויספּויקען אויף
דער אבדה 5).

ווען איינער איז ערגיץ נעגאַנגען און זיך פערזוימט צוריקצוקעהרען,
זאָגט מען דערנאָך צו איהם: „כ'האָב שוין באַלד געוואָלט לאָזען אויספּוי־
קען", דען ר'האָט געמיינט דאָס ער איז פערלוירען געוואָרען.

מען זאָגט אויך: „לעדיג ווי אַ באַראַבאַן" 6).

דער פּאָרטעפּיאַן איז נישט־איבעריג בעקאַנט געוועזען אין דער יודישער
גאַס, „מען געדענקט נישט אַ יודענע זאָל שפּילען אויפ'ן פּאָרטעפּיאַן" 7),
און מען פלעגט דעם פּאָרטעפּיאַן רופען אויפ'ן כתריליווקער שטייגער —

---

1) שלום־עליכם VIII—119. „וואו אַ כוד פּויקט ער איהם איבער דער שטאָדט"
בי XIII ו' ז, 91,93,96. „צעפּויקט עס אומעטום" בי II—16, מענדעלע־מ"ס VI—17
„פּויקט אין אַלע גאַסען" שלום־עליכם III — „אקדמות", „צעפּויקט". שלום־עליכם
II—15, 26. „אויסגעפּויקט" שלום־עליכם I—70, 185.

2) שלום־עליכם II—88.

3) א. בערנשטיין.

4) זעה „די מעשה פון בבא" ז. 33: „שוויג נאָר שטיל און לאָז אויסרופען
מיט איין געשריי מיט פּויקען, אויב ווער עס האָט איהם געזעהן... זאָל קומען זאָגען" זעה
אויך ז. ז. ו' 5, 7, 41, 45, 59, 67: „מען זאָל צום־הויף (צוגויף) פּויקען אַלע קונים"

5) „קאַליקעס". ווילנאָ תרס"ג.

6) שלום־עליכם III „דאָס נייע כתריליווקע" ז. 45.

7) דאָרט IX—98.

„טאַפּטשאַן" 1), „צימבל'ען איפ'ן טיפּטשאַן" 2).

דריי נאַראָנים, זאָגט מען, זענען פֿערהאַן אויף דער וועלט: אַ גביר, ער שלאָגט איף אַזויפיל קישענס און לעגט זיך נאָך אונטער די האַנד צוקאָפּענס, אַ „וויאָסלאָוש"—(ד. ה. דער וואָס, פֿאָהרט מיט'ן שיפעל מיט די וויאָסלעס)—ער האָט אַ ווייכסעל מיט וואַסער, און ער שפּייט זיך נאָך אין איף די הענד, און אַ כלי־זמר: די גאַנצע שטוב מענשען הערען ווי ער שפּילט—און ער בויגט־צו ס'אויער צום פידעל.

פאַרהאַן ביי א. בערנשטיין אַ שפּאָר ביסעל שפּריכווערטער בנוגע כלי־זמרים און זייערע כלים:

„וואָס פאר אַ כלי־זמר, אַזאַ חתונה".

„אַז דאָס מיידעל קאָן ניט טאַנצען, זאָגט זי די כלי־זמר קענען נישט שפּילען" 3).

„מאָל־אוים אַ טויבען—כלי־זמר".

„אַז צוויי קבצנים געהען טאַנצען, צעררייסען זיך ביי די כלי־זמרים די סטרונעס" (ווייל זיי וועלען נישט האָבען צו בעצאָהלען, זובען די כלי־זמרים אויס כל־המיני תירוצים).

„גוּתן בצימבעל — הולך בטענצעל" 4).

„ער לויפט וואו אַ מויז איבער'ן צימבעל".

„ייען צווי מתים געהען טאַנצען, ווער וואַרפט אין צימבעל אַריין"? 5)

„ער שטייסט זיך ווי דער פידעל הענגט" (איף אַ שוטה, ס'מוז אָבשטאַמען פון עפּעס אַ אַנעקדאָט).

„אַ האָלז איז נישט קיין פידעל" (נישט שטענדיג איז ער גרייט).

„ווי מען שפּילט, אַזוי טאַנצט מען".

„ער מעג שפּילען אויף אַלע חתונות" (אַזוי זאָגט מען מיט ליצנות אויף אַ שלעכטען קאָרטענשפּילער).

---

1) שלום־עליכם IX—247.

2) דאָרט 99.

3) אויך ביי „מנחם־מענדעל"—„מיליאָנען".

4) שלום־עליכם, „מנחם־מענדעל", עס פידעלט נישט". א. בערנשטיין („צימבעל" פערטייטשט—אין צימבעל אַריינוואַרפען, הייסט—אַריינלייגען געלד אין דער שותּפות־קאַסע פון די כלי־זמר. זעה „Der Jude" פון יאַהר 1819 ז. 222 „Aus dem religiösen Leben der Ostjuden" פון ד"ר ישביאל ראַפּאַפּאָרט דאָס די מעדלעך אויף דער חתונה פלעגען אַריינוואַרפען מטבעות פאַר די טענץ מאַקי אין דעם כלי־זמר'שען צימבעל.

5) ביי פרין'ן „שטיעסטער" ז. 23: „צוויי מתים געהען נישט טאַנצען". מתים מיינט מען קבצנים: עני חשוב כמת.

„אַ לויה אָהן נעָווין, איז ווי אַ חתונה אָהן כלי־זמר“ 1) .

ווי בעקאַנט, האָבען די כלי־זמרים געשאַפען זיך אַזאַ בעזונדער לשון, אַזאַ זשאַרגאָן, אום זיך צו קאָנען דורכ[illegible]עסען אויף דער חתונה צווישען די פרעמדע מענשען און קיינער זאָל זיי נישט פערשטעהן. פון זיי האָבען עס נאַכדעם איבערגענומען די פעלדשערס, וואָס זיי קומט־אויס זיך דורכצושמועסען שערענדיג פערשידענע מענשען .

נח פרילוצקי האָט אין׳ם זאַמעלבוך „רשמות“ (אודיסה, תרע״ח) פערעפענטליכט דאָס ווערטערבוך פון דעמראָזיגען לשון לויט שוין־געדרוקטע קוועלען צוזאַמען מיט דעם, וואָס ער אַליין האָט געזאַמעלט. אַלין—אַנ׳ערך פון 220 ווערטער .

עס איז אָבער נאָך געבליבען אַ געוויסע צאָהל ווערטער, וועלכע איך האָב געזאַמעלט און דאָרט נישט געפונען. איך וועל זיי דאָ געבען. איך האָב זיי גענומען פון פיער קוועלען: פון אַ פלאָצקער בדחן (וועל איך אָנצייכנען פ.) פון אַ בענדינער בדחן (בעצייכנען ב.), און פון לאָדזער כלי־זמרים (בעצייכנען ל.) און גאָמבין (בעצייכנען ג.). פרילוצקי׳ס וועט ביי מיר בעצייכנט ווערען — פר.

אַלטיפקעס—קאַרטאָפעל (ב.) .

אָזנע—אַ זייגער (ב.) .

באָטשקאַר—אַ חסיד (ב. און ג.) .

ביבערניק (זעה פר. נומער 27) אין ב. און פ.—אַ לערנער. און אַ קליווע ביבערניק—אַ למדן .

בויצע (bojce)—מורא. דער יאָלד האָט בויצע—ר׳האָט מורא (פ.) .

בעריאַלנע רעסטאָראַן (פ.). זעה פר. 18—20 .

בראַמיכע—מוטער (ב.), זעה פר. 57 .

באַקר־באַקר—פיער (ג) .

בסאַן—התן. בסאַמקאַ —כלה (ל.) פ. זעה ר. 136 .

דרישבלען—שלאָפען (ג.), (ב.). אין פ.—דרישבען .

דוליען—פאַפיראָס (ב.) אין פ.— אַ דולצער .

דושאָבען (זעה פר. 60, פ.)—לאַבען .

האַבטלינג—מעסער (ב. מעגליך: „האַרטלינג“, נאָר ביי דעם איבערגעבער איז שווער געוועזן אונטערצושיידען ר׳ פון ב׳, „האַרטלינג“ איז, ווי בעקאַנט, אַ פאַבריק פון שטאָהל־מעסערס .

וואָרשט—קלאַרנעט (פ.) .

וויטשאָק—אַ נאַר (פ.) .

---

1) פרק׳ „אייזיק׳ל שחטס״, ז׳ 139.

ווערועט—שטינקט פ. (זעה פר. 42, 45, 47, אין פאלקסמויל איז ווערוען—אבּבּרעכע׳. ווען מען רעדט מיט פעראכטונג.

זשלאבּובּאַ — גויה פ. (זעה פר. 61).

זאַרקע—אַ קעשענע, אַ טאָרבע (פ.).

טשוּשע—דער (פ. ג.), טשוּשעס—דאָס (פ.).

טשיקען—אַריינוואַרפען (פ.).

טשיקאַלניק—אַ שוחט (פ. זעה פר. 71, 77).

טשיקען—זיך קריגען, שלאָגען. זיי האָבען זיך צוטשיקעט—זיי האָבען זיך גע׳גט—אויף אַ פאָרפאָלק (פ.),

טשיקע—צעהלען (ב. זעה פר. 71, 77).

טשאַניק—טראָמפּיט (פ).

טשעקמאַן אַ באָרד (ב.).

טשאָבען (ראָסוּעלבע, וואָס ביי פר., „טשאָווען״. זעה 69). טשאָ־אוּלניק—אַנ׳אַרפאָנס, טשאָוואַלניצע—אַ פראָסטיטוטקע (פ.).

יאָכם—ווײַן (ב.), יאָכע—ווײַן (פ.).

יאַטל—אַ קינד (פ.). ביים פאָלק הייסט אַ „יאַטל״—אַ נישטכשר געבוירען קינד.

כאַט—אַבט (ב.).

לינקס—טריף, בעדייעט לינקס—עסט טרפות (פ.). ביים פאָלק הייסט „לינקע סחורה״—גע׳גנב׳טע סחורה, טרפה׳נע סחורה—הייסט גע׳מוליך׳טע סחורה (קאָנטראַבאַנד). (זעה איש. „מאָטיווען״ ז. 138 „דער גרענין מוילבער״).

לוויט אַ רב (ג, ל.), לינקער לוויט—אַ דיין (פ.).

מסאַן, מסאַנקאַ—חתן, כלה (ב. זעה פר. 136).

נעסקעס—שטיל (פ. זעה פר. 112), נעסקעס מטיט—ער איז נישטאָ (פ.).

סאַמבאַן—חתן (ג.). סאַמבאַניצאַ—כלה (ג.). זעה פר. 136,

סיוראָניע—משכון (פ.).

סערדאַלניק אַ ברהן (ג.). זעה פר. 124.

סכאָבאַנען—בעהאַלטען (פ.).

ספיאָשניק—אַ קצב, אַ שוחט (ב. זעה פר. 140).

סקריפען, סקריפאַלניק—אַ פעדער (ב.) סקריפאַלניע אַ שריפט, אַ כתב, אַ פּאַס (פ.).

סאַלעף—אַ שוואַנץ (פ. זעה פר. 121, 122), אויך דער Penis,

סאַלעפּניצע—Vagina.

סמאָקען זיך—קושען זיך (פ.).

סטאַמבולקאָ—אַ נאָז (ב.).

סטים—אַ לוין (פ).

סקאָלען—קאָבען, סקאָלניק—אַ קוכאַרוש, סקאָלניצע—קעבין (פ. זעה פר. 143, 144).

סווִיזען—זיצען, סווִיזעניע—אַ באַנק (פ. זעה פר. 125).

פינקעל—אַ פאַפּיראָס (ב.), פינקלען רויכערן, ברענען (פ.).

פּיאָל—אַ פּלייט (פ.).

פליס—אַ מקוה, פליסער—וואַסער, פליסען—וויינען (פ). זעה פר. 155.

קילבעם—בילקעס (פ.).

קימפערנייען—קויפען (פ. זעה פר. 172).

קריפּטענטשיקער—אַ שניידער (פ. זעה פר. 185).

קעריאַלניע—אַ שענק פון בראַנפען (פ. זעה פר. 188—192).

קמיזשע—אַ העמד (פ.).

קליאַוו—קלוג, אַ קליאַוועער—אַ חכם (פ. זעה פר. 173 178).

ריצעל—פאַפּיראָס, אויך רויך—פאַפּיראָס (פ.).

ראַבוכאַ—אַ גאַנז (ג.).

ראַפּש—באָרשט (ב.).

רישכות—שבירות (ג.).

שפּיאָשניק—אַ קצב (פ. זעה פר. 140).

שוואַרץ מיט וויס—קאַווע (פ.),

שוויטשניק—ליכט, לאָמפּ (ב.).

צום סוף וויל איך נאָך צוגעבען פון שלום־עליכם'ן (ב. XII, ז. 93) אַ ביסעל לשון פון גנב'ישע קאָרטען־שפּילער: „דאַנקען־לויבען, יאָסקי דעם טויבען". כ'האָב שוין איינגעהאַנדעלט גוטע דריי קאָרטען: זאָדיק, לאַקריץ, בנימין. מזל־טוב! איטשע מאיר האָט אַ שרוך־געטון מיט זיין חעסלען פאַר דער לודמער מויד 1).

---

1) עס וואונדערט מיך שטאַרק, דאָס די קאָרטען־שפּילער, וואָס זענען בידוע גוואַלטיגע אַבערגלויבער (זעה למשל פרין „בילדער און סקיצען" ז. 233), זאָלען זיך אַזוי בעציהען צו דער „בתולה פון לודמער". געניי איבער איהר זעה אין וואַמעל־בוך „יעוורעיסקאַיאַ סטאַרינאַ". ב. IV יאהר 1909. מאני דלוגאטש אין זיין „עולם התוהו'ניק" ז. 28, שרייבט אַזוי מיט ליצנות:

„די לודמערער מויד איז געוועזען איינע פון די בריהמטע יודישע מיידען פון די פאר באָרגיגע פרומע נשמות, וועלכע וואָס לאָזען זיך אויף קדוש השם... מיט דער מויד האָט גקלינגען די גאַנצע וועלט. אַלע גרויסע גוטע יודען האָבען איהר געגעבען סמיכה... מען זאָגט אַז זי פלעגט דאַוונען אין אַ טלית און לייגען שמישא רבה'ס תפילין"... און דאָרט ז. 126, שרייבט ער:

„די אַלטע גבאיטעס רעדען איבער הויפט די מעשה פון דער לעטשיוועער רביצין... פון לאדעמער מויד ובדומה".

און זעה דאָרט, דאָס „די לודמער מויד״ מיינט מען מלכּה שערעל, זאַדיק—צעהנטעל רויט, לאַקריץ—נײנטעל טרעף, בנימין—וואַלעט־פּיק. זעה אויך דאָרט ז. 257. דריי שקצים (אויבערס) דריי שיקסעס (מלכּות ? אין ב. XIII ז. 74 „יוער איז בעגראָבען געוואָרען (פערשפּילט) און ווער האָט געטאַפּט דעם טאָטער״ (געוואונען).

אויך אַרטיסטען האָבען זייער'ס אַ לשון. זעה שלום־עליכם ב. X ז. 235 „אין אַ גוטער שטאָדט (אין אַ גוטער שעה) מיט בלוט (מיט גליק) 1), ס'זאָל זיי גוט פערלויפען״ (אָבלויפען).

אויך סוחרים־קרעמער האָבען אַ לשון, פון וועלכען שלום־עליכם („סטעמפעניו״ 111) ברענגט נאָר איין־איינציג וואָרט „טאַשען״—זיך שטעלען אויפ'ן ידיד מיט אַ קראָם. און איך קאָן צוגעבען נאָך איין וואָרט: „באָבנע״—אַ גניבה'ש פּעקעל, „האַנדלען מיט באָבנעס״—האַנדלען מיט גניבות, buchnać, buchać הייסט אויפן לשון פון די גימנאַזיע־שילערס אין פּוילען—גנב'ענען. אין דעם ביכעל „דער דעקטוך״ פון יוזעף ווערבליינסקי (ווארשא 1876) רעדט דאָרט אַ יונג, אַ נאַר, „עזריאל״, כּסדר עפּיס מיט אַ מין „כּלי־זמר־לשון״, עס איז אָבער דאָרט שווער עפּיס תּיפּס צו זיין. דאָך האָבען מיר. פון דאָרט צו נעהמען ווערטער ווי אַ „פּיווּבעריל״ (אפּינף־רובעלשטיק), אַיזעק לאַדבען די יולדיפקע (אַיזעק גנב'נען די כּלה) (זייט 34, כּמאָטרין מיט די גלאָצין (קוקען מיט די אויגען), זיי קענען גוט ארזיטען (גוט לערנען ?) (זייט 52), זעה אויך זייט 62: מיין באָקערניק (מיין שכר, מיין געלט ?)

---

1) זעה אויך „דאָס משלחתּ״ פון ליניעצקי (אָדעססאַ תּרל״ט ז. 93): „לאָז נאָמ־געבען מיט בלוט״, אנשטאַט „מיט גליק״.

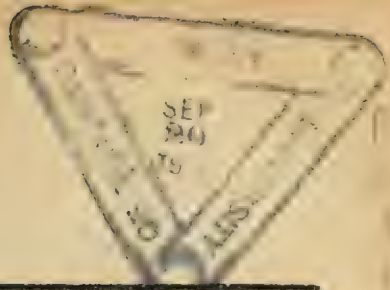
אינהאַלט: 1)

1) א בעגוירער „לוח המפתחות" װעט צינעגעבען װערען צום לעצטען טייל פֿונ'ם װערק.

2) צו ז. ז. 8, 10 איז צוצוגעבען פֿון מענדעלע מו"ס ב. VII ז. 7: „די מלאכה האָט ליעב דעם טרונק און אנדערש קען מען נישט אײנגעקױפֿט זײן אין דער חברה פּועלי־צדק".

3) א אינטערעסאנטער שטריך איז צוצוגעבען פֿון א ביכעל „דער סיום התורה" (געדרוקט אין חילנא תרכ"ט אָהן נאָמען פֿון מחבר) ז. 21: „אין יענער צייט האָט מער ניט װי דער שתדל'ן געקענט דעם לשון המדינה, אָדער א שניידער, און דיזע פֿלעגען מוציא זײן דעם גאנצען עולם מיט פּױליש". זעה אויך ביי א. מ. דיק „נטע גנב" ז. 25, דאָס איינציגע קיצור איז געװעזען דער גאנצער בעל־דעה און תקיף „דען ער איז געװעזען איין גוטער רײדער און האָט מוציא געװען די גאנצע שטאָדט דאן מיט פּױליש".

4) צו ז. 37 איז צוצוגעבען פֿון ליגעצקי, „דאָס פּױלישע יונגעל" ז. 113 „מען טוט איהם די דרבה, מען פֿערקױפֿט יהן הויז ראַד מיט דער פּױק".

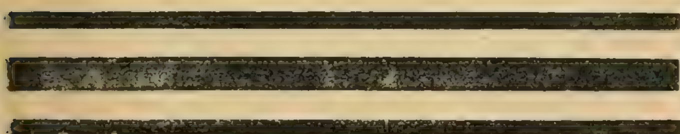

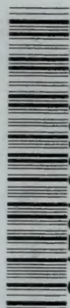

עֶס אִיז עֶרשִׁינֶען דִי צווייטע אויפלאַגע

„ביאליק'ס טרעהרען"

פון יהודה עלזעט.

3 1761 06396464 7

